

Tema

8

Segunda República e Guerra Civil

1. A Segunda República | 2. A Guerra Civil

- ▶ Tras o triunfo das candidaturas antimonárquicas en vilas e cidades nas eleccións municipais, proclamouse a República o 14 de abril de 1931. O rei Afonso XIII abandonou España camiño do exilio.
- ▶ Durante o período da República sucedéronse tres períodos distintos: o da coalición republicano-socialista (1931-1933), en que se elaborou a Constitución de 1931 e se iniciaron as principais reformas; o radical-cedista (1933-1936), que rectificou ou paralizou o proceso de cambio; e o da Fronte Popular (1936) no que se retomaron as reformas iniciais.
- ▶ O triunfo da Fronte Popular en febreiro de 1936 radicalizou as posicións dos españois en dous bandos irreconciliables. O Dezaioito de Xullo dese mesmo ano iniciouse un levantamento militar que, por non triunfar plenamente, orixinou a Guerra Civil (1936-1939).
- ▶ Os militares sublevados contaron co apoio dos conservadores e tradicionalistas, así como dunha parte do exército, a maioría da xerarquía eclesiástica e do gran capital.
- ▶ Durante a guerra, no bando republicano vivíronse novas experiencias políticas, sociais e militares, destacando a organización das colectivizacións agrarias e industriais, e a participación no Goberno de comunistas e anarquistas.
- ▶ A guerra rematou co triunfo dos militares sublevados. Francisco Franco, máximo responsable das operacións militares, converteuse no xefe único e supremo do novo Estado.

Resultado das eleccións municipais en España 12 abril 1931

España

Republicanos	34.368*
Socialistas	4.813
Comunistas	67
Monárquicos	19.035
Outros	15.198
Non consta	6.991
Total	80.472

Galicia

Republicanos	1.158
Socialistas	121
Comunistas	4
Monárquicos	1.303
Outros	1.019
Non consta	935
Total	4.540

*Número de concelleiros. Fonte. INE, 1932.

1. A Segunda República

A proclamación da Segunda República española, realizada o 14 de abril con gran entusiasmo pola maioría da poboación, trouxo consigo a democracia. Pero o entusiasmo inicial trocouse, en pouco tempo, nunha violenta tensión que fixo moi difícil a convivencia e o mantemento do réxime republicano.

1. A proclamación da República

As eleccións celebradas o 12 de abril deron o triunfo ás candidaturas republicanas nas cidades (corenta e unha das cincuenta capitais de provincia e noutras grandes poboacións), aínda que no medio rural predominaron os concelleiros de candidaturas monárquicas. En **Galicia**, a candidatura republicano-socialista triunfou naquelas poboacións onde a presenza obreira e republicana era máis activa (Pontevedra, 70,3 %; Ferrol, 63,3 %; Santiago, 59,3 %; Vigo, 51,3 %), destacando o triunfo alcanzado na Coruña polos republicanos (84,6 %). Coñecidos estes resultados, o 14 de abril foi proclamada a Segunda República en diversas cidades e vilas, sendo a primeira a localidade de Eibar (Guipúscoa), estendéndose rapidamente ao resto de España.

Proclamación da República en Eibar.

1. Proclamación da República na Coruña

Fago saber: Que o Concello elixido polo pobo da Coruña o domingo 12, congregado coa asistencia do pobo ás 17 horas e 15 minutos de hoxe, na Casa Consistorial, acordou, en atención ao desenvolvemento dos sucesos da vida nacional e interpretando a vontade do país, proclamar a República.

Conseguimos a república despois de considerables esforzos e sacrificios e cómpre agora demostrar que sabemos merecela. Para iso a Alcaldía, no nome do Concello do pobo da Coruña, tradicionalmente liberal e democrático, solicita o auxilio dos cidadáns e pide a todos que nin alteren a tranquilidade pública nin adopten represalias de ningún tipo, pois a obra nefasta da tiranía nestes anos vergoñentos será escrupulosamente revisada e serenamente xulgada. (...)

Cidadáns: Sede dignos da vosa obra! Gardade a orde e disciplina como único medio para facer xustiza e para consolidar a liberdade e a democracia! Viva a República!

Antonio LENS VIERA [Alcalde accidental]. **Bando municipal.** A Coruña, 14-4-1931 [castelán]

En Madrid, ante a sorpresa e pasividade das autoridades monárquicas e contando co apoio popular, o Comité revolucionario, transformado en Goberno provisional, fíxose co poder sen derramamento de sangue e coa maior orde posible. Ante estes acontecementos, o rei, que non tiña o apoio dos militares e aconsellado polos seus ministros, decidiu partir para o exilio.

2. Despedida do rei Afonso XIII

As eleccións celebradas o domingo revélanme claramente que non teño hoxe o amor do meu pobo. A miña conciencia dime que ese desvío non será definitivo, porque procurei sempre servir a España (...). Un rei pode equivocarse, e sen dúbida eu equivoqueime algunha vez; pero sei ben que a nosa patria mostrouse sempre xenerosa ante as culpas sen malicia.

Son o rei de todos os españois e tamén un español. Atoparía medios sobrados para manter as miñas rexias prerrogativas en eficaz forcexo cos que a combaten. Pero, decididamente, quero apartarme de canto sexa lanzar a un compatriota contra outro en fraticida guerra civil. Non renuncio a ningún dos meus dereitos, porque máis que meus son depósito acumulado pola Historia, e da súa custodia pediranme un día conta rigorosa.

Para coñecer a auténtica e axeitada expresión da conciencia colectiva, encargo a un Goberno que a consulte, convocando Cortes constituíntes e, mentres fala a nación, suspendo deliberadamente o exercicio do poder real e apártome de España, recoñecéndoa así como señora dos seus destinos.

AFONSO XIII. **Manifesto.** 14-4-1931 [castelán]

Na noite do mesmo día 14 o Goberno provisional deseñado no Pacto de San Sebastián comezou a actuar: nomeou a Niceto Alcalá Zamora presidente do Goberno, decretou amnistía xeral, proclamou as liberdades públicas e sindicais, comezou a elaborar as liñas das grandes reformas e fixo unha declaración de intencións.

3. Primeira declaración do Goberno provisional republicano

O Goberno declara:

1º. Dada a orixe democrática do seu poder e en razón do responsabilismo en que deben moverse os órganos do Estado, someterá a súa actuación colexiada e individual ao discernimento e sanción das Cortes constituíntes (...) chegada a hora de declinar ante ela os seus poderes.

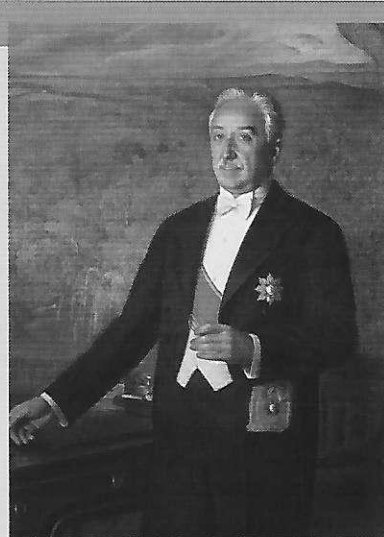
2º. Para responder aos xustos e insatisfeitos anhelos de España, o Goberno provisional adopta como norma depuradora da estrutura do Estado someter inmediatamente, en defensa do interese público, a xuízo de responsabilidade os actos de xestión e autoridade pendentes de exame ao ser disolto o Parlamento en 1923 (...).

3º. O Goberno provisional fai pública a súa decisión de respectar de maneira plena a conciencia individual mediante a liberdade de crenzas e cultos (...).

4º. O Goberno provisional orientará a súa actividade (...) no acatamento da liberdade persoal (...) e os dereitos dos cidadáns [e] aspira a ensanchalos, adoptando garantías de amparo para aqueles dereitos e recoñecendo como un dos principios da moderna dogmática xurídica o da personalidade sindical e corporativa, base do novo dereito social.

5º. O Goberno provisional declara que a propiedade privada queda garantida pola lei; en consecuencia non poderá ser expropiada, senón por causa de utilidade pública e previa a indemnización correspondente; (...) adopta como norma da súa actuación o recoñecemento de que o dereito agrario debe responder á función social da terra.

GOBERNO PROVISIONAL. **Declaración.** 15-4-1931 [castelán]

Niceto Alcalá-Zamora Torres. 1877-1949.

Celebración da proclamación da República o 14 de abril de 1931 na Praza de Sant Jaume de Barcelona.

O primeiro problema xurdiu en Cataluña, onde Francesc Maciá proclamara o Estado catalán e a república federal, e invitaba aos demais pobos de España a unirse á federación. Esta situación provocou moita preocupación e desconfianza no Goberno provisional, porque supoñía a transgresión do Pacto de San Sebastián, no que se establecera que habían de ser as Cortes constituíntes as que decidisen sobre o novo modelo de Estado. O día 17 viaxaron a Barcelona varios ministros para acordar con Maciá un programa que acelerase a autonomía catalá, que incluía o recoñecemento dun órgano de goberno autónomo –a *Generalitat*– e a ratificación polas Cortes constituíntes dun estatuto elaborado polas forzas políticas catalás e aprobado en referendo polo pobo catalán. A Segunda República nacía así recoñecendo o dereito de autonomía das rexións españolas.

2. As forzas sociais e políticas na República

- 1 En que circunstancias foi proclamada a República? Que pasou en Cataluña?
- 2 Que razóns daba Afonso XIII para marchar de España? Renunciou aos seus dereitos? En que circunstancias confiaba poder volver a España?

A República orixinou actitudes de apoio e rexeitamento que dividiron a sociedade española e crearon un ambiente de tensión que foi aumentando ata desencadear a Guerra Civil de 1936. Diversos factores e circunstancias contribuíron a crear esta situación.

- **Unha conxuntura internacional adversa**, derivada da crise provocada polo crac da Bolsa de Nova York de 1929 e a gran depresión. Aínda que a economía española sufriu menos que os países veciños, esta crise produciu un estancamento da produción e un incremento do paro, agravado pola imposibilidade de emigrar. En varios países de Europa avanzaban as solucións autoritarias, ditatoriais e fascistas.
- **Unha sociedade dividida e enfrontada**, de fortes desequilibrios sociais entre os xornaleiros agrícolas, obreiros industriais e clases medias, que aceptaban as reformas iniciadas polo Goberno republicano, e o bloque de poder tradicional (terratenentes, burguesía financeira e industrial) que non aceptaba reformas que limitasen os seus beneficios retirando capitais do país e limitando os investimentos, de modo que se reduciron os postos de traballo. A loita de clases agravouse porque todos os grupos adoptaron posicións intransixentes.
- **Fragmentación e polarización política**, derivada do novo papel asignado pola República aos cidadáns a través da súa participación libre e democrática nas eleccións, así como na liberdade de asociación e sindicación.

En liñas xerais, pódense diferenciar catro grandes **grupos políticos e ideolóxicos**:

As forzas políticas e sindicais na Segunda República

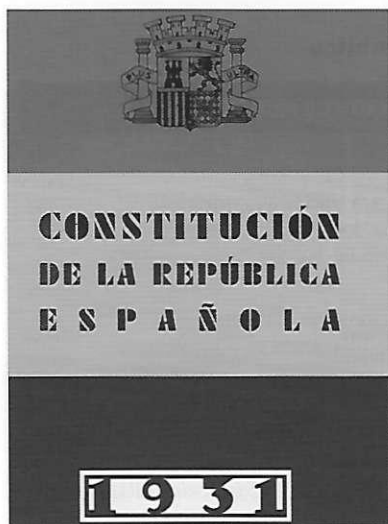
IDEOLOXÍA	PROGRAMA BÁSICO	PARTIDARIOS	ORGANIZACIÓNS E PRINCIPAIS DIRIXENTES
Autoritarios	■ Non aceptaron a legalidade republicana ■ Decláranse antimarxistas ■ Defenden a unidade da patria, a orde social e o catolicismo	■ Oligarquía terratenente ■ Alta burguesía financeira e industrial	■ Fascistas: • Xuntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista • Falanxe Española. <i>José Antonio Primo de Rivera</i> (unidas en 1934 como FE-JONS) ■ Monárquicos: • Comuñón Tradicionalista (carlistas) • Renovación Española. <i>José Calvo Sotelo</i>.
Dereitas	■ Visión cristiá da vida ■ Defensa dos dereitos da Igrexa, a propiedade privada e a orde tradicional	■ Pequenos e medianos propietarios agrarios ■ Burguesía urbana	• Partido Agrario • Acción Popular, base da CEDA (Confederación Española de Dereitas Autónomas, 1933). <i>José María Gil Robles</i> • Liga Catalana (novo nome da Liga Rexionalista desde 1933) • Partido Nacionalista Vasco • Organizacóns sindicais católicas
Republicanos	■ Defensa da república como forma de Estado ■ Laicismo ■ Reformismo en distintos graos	■ Pequena burguesía ■ Clases medias urbanas ■ Moitos intelectuais	■ De dereitas: • Dereita Liberal Republicana. <i>Niceto Alcalá Zamora</i> ■ Centrodereita: • Partido Republicano Radical. <i>Alejandro Lerroux</i> ■ Esquerda: • Acción Republicana. <i>Manuel Azaña</i> • Partido Republicano Radical Socialista. <i>Marcelino Domingo</i> • Organización Republicana Galega Autónoma. <i>Santiago Casares Quiroga</i> • Esquerda Republicana de Cataluña. <i>Francesc Maciá, Lluís Companys</i>
Esquerdas	■ Defensa dos intereses dos traballadores industriais e xornaleiros agrícolas ■ Abolición da propiedade privada e das diferenzas de clase ■ Oscilan entre o apoio e a oposición aos gobernos republicanos	■ Obreiros industriais ■ Xornaleiros agrícolas	■ Socialistas: • Partido Socialista Obrero Español. <i>Indalecio Prieto</i> • Unión Xeral de Traballadores. <i>Francisco Largo Caballero</i> ■ Comunistas: • Partido Comunista de España. <i>Dolores Ibárruri</i> • Partido Obrero de Unificación Marxista. <i>Andreu Nin</i> ■ Anarquistas: • Confederación Nacional do Traballo. <i>Buenaventura Durruti</i> • Federación Anarquista Ibérica

3. O Bienio Reformista. Abril 1931-novembro 1933

O Goberno provisional constituído o 14 de abril iniciou as reformas políticas e sociais anunciadas través dunha serie de decretos, ao tempo que convocaba eleccións xerais a Cortes constituíntes. Estas eleccións celebráronse o 28 de xuño e deron, de novo, o triunfo á alianza republicano-socialista, polo que o Goberno non se modificou. Os historiadores denominan este primeiro período republicano como *Bienio reformista*, polas importantes reformas que se realizaron ou *Bienio republicano-socialista*, polas forzas políticas que gobernaron.

3 En que contexto internacional se desenvolveu a Segunda República? Que trazos caracterizaron a vida política española durante este período?

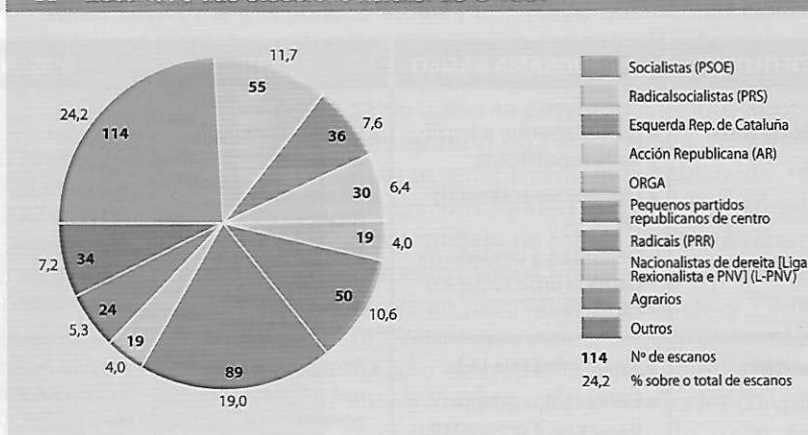
4 Que forzas políticas gañaron as eleccións de xuño de 1931?

Portada da Constitución coas cores da República.

5 Que razóns daba Victoria Kent para aprazar a concesión do voto ás mulleres?

4. Resultado das eleccións xerais. 28-6-1931

■ A Constitución de 1931

As Cortes, presididas por Julián Besteiro, referendaron os decretos elaborados polo Goberno provisional e crearon unha comisión para elaborar un proxecto de Constitución, formada maioritariamente por republicanos e socialistas. Os debates parlamentarios que orixinou a elaboración desta Constitución foron moi intensos e tiveron un amplo eco na opinión pública; un dos temas máis controvertido foi o do voto das mulleres.

5. O voto feminino

Señores deputados: (...) discútese nestes momentos o voto feminino e resulta significativo que unha muller (...) diga hoxe á Cámara que o voto feminino debe aprazarse. Creio que non é o momento de dar o voto á muller española, (...) hai que aprazar o voto feminino. Non é unha cuestión de capacidade; é unha cuestión de oportunidade para a República (...). Creio que o seu aprazamento sería máis beneficioso, porque (...) logo duns anos de estar coa República, de convivir, de loitar e de apreciar os beneficios da República, teríades na muller o defensor máis entusiasta da República. Pero hoxe, señores deputados, é perigoso conceder o voto á muller.

Victoria KENT [deputada do Partido Republicano Radical Socialista]. **Discurso** [nas Cortes]. 1-10-1931 [castelán]

Sufraxistas españolas en 1932 (A. Sánchez Portela).

Señores deputados: para contestar á miña colega, dobremente colega, a señorita Kent (...) sobre a esperanza da muller como axuda da República, como o seu sostén máis firme, (...) eu sintome cidadá antes que muller, e considero que sería un profundo erro político deixar á muller á marxe dese dereito, á muller que espera e confía en vosoutros; á muller que será indiscutiblemente unha nova forza que se incorpora ao Dereito (...). Non deixedes á muller, se é regresiva, que pense que a súa esperanza estivo na Ditadura; non deixedes á muller que pense, se é avanzada, que a esperanza da súa igualdade está no comunismo. Non cometades ese erro político de gravísimas consecuencias (...), que non teredes nunca bastante tempo para chorar se deixades á marxe da República á muller, que representa unha forza nova.

Clara CAMPOAMOR [deputada do Partido Republicano Radical]. **Discurso** [nas Cortes]. 1-10-1931 [castelán]

As Cortes aprobaron a nova Constitución o 9 de decembro de 1931, con 368 votos a favor, ningún en contra e 89 ausencias de deputados de dereitas (en desacordo co artigo 26 que regulaba as relacións entre a Igrexa e o Estado). O feito de que non fora sometida a referendo, impediu coñecer o grao de identificación cidadá e outorgou argumentos á dereita para rexeitala, alegando que non respondía á opinión maioritaria do país.

A Constitución definía a España como unha república de traballadores de toda clase e como un Estado integral compatible coa autonomía dos municipios e rexións (fórmula ambigua entre o Estado unitario e o federal coa que dar satisfacción ás demandas políticas dos nacionalismos periféricos). Como fórmula política de goberno foi establecida a república parlamentaria. As Cortes, que estaban constituídas por unha única cámara, tiñan o poder lexislativo e o control dos orzamentos e do Goberno. O presidente da República era elixido polos deputados para un mandato de seis anos, e tiña a facultade de nomear e cesar ao presidente do Goberno, así como a facultade de suspender e disolver as Cortes (pero só dúas veces no seu mandato) e estas podían destituílo en caso de emprego abusivo das súas prerrogativas. O presidente do Goberno e os seus ministros exercían o poder executivo e eran responsables ante as Cortes.

– Tanto falar, tanto falar, e non hai máis que unha Cámara.
– ¡Probes de nós si houbera dúas!

(C. Maside. 1931)

6. O réxime republicano

España, en uso da súa soberanía, e representada polas Cortes Constituíntes, decreta e sanciona esta Constitución.

Art.1. España é unha República democrática de traballadores de toda clase, que se organiza en réxime de liberdade e de xustiza. Os poderes de todos os seus órganos emanan do pobo.

A República constitúe un Estado integral, compatible coa autonomía dos municipios e das rexións

A bandeira da República é vermella, marela e morada. (...)

Art.8. O Estado español, dentro dos límites irredutibles do seu territorio actual, estará integrado por municipios mancomunados en provincias e polas rexións que se constituán en réxime de autonomía. (...)

Art.11. Se unha ou varias provincias limítrofes con características históricas, culturais e económicas comúns acordaran organizarse en rexión autónoma (...) presentarán o seu Estatuto (...).

Art.13. En ningún caso se admite a federación de rexións autónomas. (...)

Art.51. A potestade lexislativa reside no pobo, que a exerce por medio das Cortes ou Congreso dos Deputados.

Art.52. O Congreso dos Deputados componse dos representantes elixidos por sufraxio universal, igual, directo e secreto. (...)

Artigo 68. O presidente da República será elixido conxuntamente polas Cortes e un número de compromisarios igual ao de deputados. (...)

Art.75. O presidente da República nomeará e separará libremente ao presidente do Goberno e, a proposta deste, aos ministros. Haberá de separalos necesariamente no caso de que as Cortes lles negaran de modo explícito a súa confianza.

Constitución española. 9-12-1931 [castelán]

Os dereitos, deberes e liberdades dos españois estaban claramente especificados. Ademais de recoller os dereitos individuais clásicos, a nova Constitución incorporaba os de libre asociación, reunión e sindicación, ademais de dereitos sociais relativos á familia, á educación e ao traballo.

8 Segunda República e Guerra Civil

7. Dereitos, deberes e liberdades

Art.2. Todos os españois son iguais ante a lei. (...)

Art.3. O Estado español non ten relixión oficial.

Art.26. Todas as confesións relixiosas serán consideradas como asociacións sometidas a unha lei especial. O Estado, as rexións, as provincias e os municipios, non manterán, favorecerán, nin auxiliarán economicamente ás igrexas (...).

Art.27. A liberdade de conciencia e o dereito de profesar e practicar libremente calquera relixión quedan garantidos no territorio español, agás o respecto debido á moral pública. (...)

Art.36. Os cidadáns dun e outro sexo, maiores de 23 anos, terán os mesmos dereitos electorais conforme determinen as leis.

Art.38. Queda recoñecido o dereito a reunirse pacificamente e sen armas. (...)

Art.39. Os españois poderán asociarse e sindicarse libremente (...).

Art.43. A familia está baixo a salvagarda especial do Estado. O matrimonio fúndase na igualdade dos dereitos de ambos sexos, e poderá disolverse por mutuo disenso ou a petición de calquera dos cónxuxes, con alegación neste caso de xusta causa (...). Os pais teñen para cos fillos habidos fóra do matrimonio os mesmos deberes que respecto dos nados nel (...).

Art.44. A propiedade de toda clase de bens poderá ser obxecto de expropiación forzosa por causa de utilidade social mediante adecuada indemnización (...). Os servizos públicos e as expropiacións que afecten o interese común poden ser nacionalizados nos casos nos que a necesidade social o esixa. (...)

Art.46. O traballo, nas súas diferentes formas, é unha obriga social e gozará da protección das leis. A República (...) regulará: os casos de seguro de enfermidade, accidente, paro forzoso, velez, invalidez e morte; o traballo das mulleres e dos xoves e especialmente a protección á maternidade; a xornada de traballo e o salario mínimo e familiar; as vacacións anuais remuneradas (...).

Art.48. A ensinanza primaria será gratuíta e obrigatoria. A ensinanza será laica (...) e a escola unificada (...). A República legislará no sentido de facilitar aos españois economicamente necesitados o acceso a todos os graos de ensinanza.

Art.103. O pobo participará na administración de Xustiza mediante a institución do xurado.

Constitución española. 9-12-1931 [castelán]

6 Elabora un esquema cos trazos máis significativos da Constitución de 1931.

A Constitución combinaba o dereito de propiedade privada (aínda que podía ser expropiada con indemnización, o que abría a posibilidade da reforma agraria) co dereito do Estado de intervir en asuntos económicos (tanto na produción como nas relacións laborais). Establecíase así un modelo de economía mixta, moi avanzado para a época, que provocou a oposición das dereitas, dos propietarios e dos industriais; sen embargo, os sectores máis radicais do movemento obreiro esixían máis.

8. Presidentes da República e do Goberno

Eleccións xerais	Presidentes da República	Presidentes do Goberno*
28-6-1931		Alcalá Zamora 14-4-1931 Azaña 14-10-1931
	Alcalá Zamora 12-12-1931	Azaña 15-12-1931 Lerroux 12-9-1933 Martínez Barrio 8-10-1933
19-11-1933		Lerroux 18-12-1933 Samper 28-4-1934 Lerroux 4-10-1934 Chapaprieta 25-9-1935 Portela Valladares 12-12-1935

Eleccións xerais

Presidentes da República

Presidentes do Goberno*

16-2-1936

Azaña 3-5-1936

Azaña 19-2-1936

Casares Quiroga 19-5-1936

* A data é a do seu primeiro nomeamento

■ O Goberno de Azaña e as grandes reformas da República

Unha vez aprobada a Constitución, foi elixido presidente da República Niceto Alcalá Zamora e xefe de Goberno Manuel Azaña. Este primeiro período republicano caracterizouse pola súa actividade reformista a través de innovadoras leis (moitas elaboradas xa polo Goberno provisional, entre abril e xuño de 1931, e referendadas posteriormente polas Cortes) que pretendían democratizar a vida política española, modernizar as súas estruturas e mellorar o nivel de vida das clases menos favorecidas. Estas leis afectaban aos intereses de grupos acostumados a exercer o poder e o control, o que orixinou unha forte oposición a todo tipo de cambios que supuxeran a perda do seu predominio social e económico.

- **A cuestión relixiosa.** No momento de proclamarse a República a maioría da xerarquía eclesiástica era moi conservadora, e non estaba disposta a perder o dominio ideolóxico, cultural e social que tiña desde había séculos. Fronte a ela existía unha forte corrente anticlerical, que pedía leis restritivas para a Igrexa e que se manifestaba en ataques violentos a igrexas e conventos, como sucedeu en maio de 1931, especialmente en Madrid e varias cidades andaluzas. O Goberno defendía o establecemento dun Estado laico e non logrou frear a violencia anticlerical. O enfrontamento entre a Igrexa e o Estado acentuouse tras a aprobación da Constitución.

Manuel Azaña Díaz. 1880-1940. (E. Segura Iglesias, 1931)

9. O episcopado español e a Constitución republicana

Dereito e liberdade en todo e para todos (...) con excepción da Igrexa. Liberdade para todas as asociacións, incluso as máis subversivas, pero extremadas precaucións para as congregacións relixiosas (...). Liberdade de opinión, incluso para os sistemas máis absurdos e antisociais, e á Igrexa, nos seus propios establecementos, se lle somete á inspección do Estado para o ensino da súa doutrina. Dereito de reunión pacífica e de manifestación, pero as procesións católicas non poderán saír dos edificios sagrados sen autorización especial do Goberno. (...) Liberdade de cátedra e de ensinanza (...), pero imponse como obrigatorio o laicismo nas escolas oficiais e prohibese ás ordes relixiosas o ensino. (...)

Sexa, polo tanto, pública e notoria a firme protesta e reprobación colectiva do episcopado polo atentado xurídico que contra a Igrexa significa a Constitución promulgada (...). Ante a nova situación (...) é necesaria a maior intensidade da vida relixiosa persoal e colectiva (...), reavivar as tradicións relixiosas, restaurar o espírito cristián no pobo, (...) combater o ensino laico, validez exclusiva do matrimonio católico (...), absterse de ler a mala prensa (...), axudar ao sostemento e difusión das publicacións católicas.

EPISCOPADO ESPAÑOL. **Carta pastoral.** 20-12-1931 [castelán]

Igrexa dos xesuítas de Madrid incendiada o 11 de maio de 1931 por elementos anticlericais.

Lexislación laicista

<i>Disolución da Compañía de Xesús</i>	24-1-1932
<i>Decreto de secularización dos cemiterios</i>	30-1-1932
<i>Lei de divorcio e matrimonio civil</i>	2-2-1932
<i>Lei de confesións e congregacións relixiosas</i>	2-6-1933

7 Por que orixinou tanta polémica a lexislación laicista republicana?

A política de secularización levada a cabo polo Goberno (España deixou de ser católica, afirmou Azaña referíndose a que a relixiosidade debía quedar limitada ás prácticas individuais) incluía medidas como: a separación da Igrexa e o Estado, a extinción do orzamento do clero (vixente desde o Concordato de 1851), a liberdade de cultos, a secularización dos cemiterios, o matrimonio civil, o divorcio, a imposición de diversas limitacións á Igrexa (como a necesidade de autorización para as manifestacións públicas de culto, a prohibición ás ordes relixiosas de ensinar e de realizar calquera tipo de actividade económica, a disolución dos xesuítas...). A intolerancia de todos fixo que a cuestión relixiosa se convertese nun dos motivos claves do enfrontamento entre españois en 1936.

- **A reforma do exército.** En 1931 o exército español presentaba graves deficiencias na estrutura (exceso de oficiais, distribución de unidades arcaica) e equipamento (escaso e obsoleto). Foi Manuel Azaña quen emprendeu a reforma do exército en profundidade con tres obxectivos básicos: eliminar o poder político dos militares; reducir o número de oficiais, corpos e unidades; e aumentar a súa eficacia. O conxunto de medidas formaron a coñecida como **Lei Azaña** que, entre outras, establecía: esixencia de que todos os mandos xurasen fidelidade á República; supresión da Lei de Xurisdicións de 1906; dereito de retiros, que permitía aos oficiais pasar á reserva ou retirarse voluntariamente co soldo íntegro; reorganización xeral das unidades do exército; supresión da Academia Militar de Zaragoza (que dirixía Franco desde 1928).

10. As reformas militares

Nas reformas de Guerra buscouse principalmente unha cousa moi sinxela (...): dotar a República dunha política militar, que non existía no noso país (...).

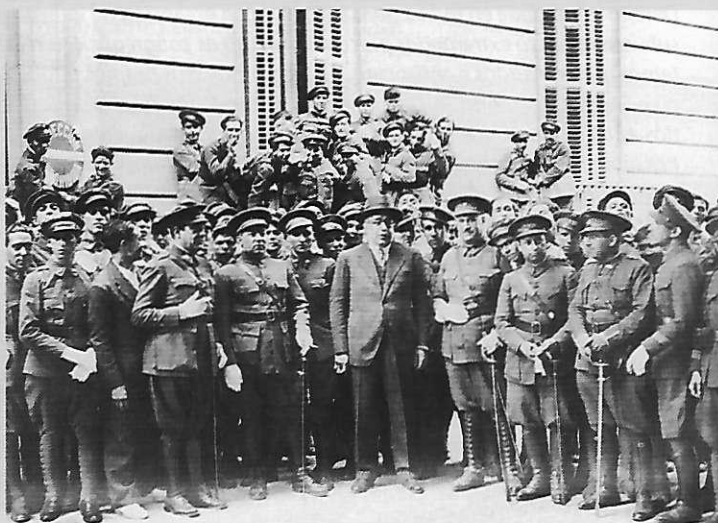
O exército servía en España para todo: para dirimir discordias da dinastía, para ir ás campañas coloniais, para ir a África; pero nunca, desde que rematou a Guerra de Independencia, se tratou en España de organizar e de formar o exército en condicións tales que poida competir cun exército estranxeiro, nunha guerra de carácter internacional. (...)

O que máis destacaba na organización defectuosa do exército español, o que máis chamaba a atención ao público, era o exceso de persoal na oficialidade. Este problema, que era grave, desde o punto de vista técnico e profesional, e non digamos desde o punto de vista do orzamento (...) non era o problema de fondo da organización militar española (...).

Entón publiquei eu un decreto de retiros voluntarios, o máis xeneroso ditado en ningún país cando un país ten que eliminar parte da súa oficialidade militar (...).

E, que é o que hai que facer co exército, o mesmo nunha república que nunha monarquía? Reducilo á súa propia función, que é a de prepararse para a guerra. O exército non ten outra cousa que facer: prepararse para a guerra, preparar os soldados e preparar os cadros de xefes e oficiais, que tamén teñen que practicar e estudar.

Manuel AZAÑA [presidente do Goberno e ministro de Guerra]. **Discurso** [nas Cortes]. 2-12-1931 [castelán]

Azaña con altos mandos militares.

Estas reformas crearon malestar e queixas entre algúns sectores do exército, que se agravaron por motivos de carácter persoal (destituicións ou cambios de destino), e polo proceso de creación das autonomías, que interpretaban como separatistas e o inicio da disolución da integridade da patria.

8 Que medidas concretas se puxeron en práctica para reformar o exército? Foron aceptadas por todos os mandos militares?

Para contar cunha forza armada leal, a República creou un novo corpo: a **Garda de Asalto**, unha policía nacional republicana que debía utilizarse para controlar as manifestacións e asegurar a orde pública nas cidades.

- **A reforma agraria.** A España de 1931 seguía sendo un país basicamente rural (45,51 % da poboación activa tiña o seu emprego no campo), no que dominaban os xornaleiros agrícolas sen terras, os pequenos propietarios e arrendatarios con explotacións tan reducidas que eran insuficientes para a súa subsistencia. A distribución da propiedade da terra case non experimentara transformacións desde os procesos desamortizadores do século XIX, que contribuíran á consolidación dos latifundios e ao aumento do proletariado rural. A situación era especialmente grave no campesiñado estremeño e andaluz.

11. Unha valoración dos latifundios

O problema dos latifundios en España non é unha entelequia inventada por uns cantos descontentos ou idealistas, senón unha cuestión grave de enorme transcendencia económica e social para a nosa patria. Non se trata só do feito de que uns 7.000 propietarios posúan máis de 6 millóns de hectáreas nas rexións manchega, estremeña e andaluza, senón tamén de que posúan a meirande parte da riqueza que nelas se produce, deixando ao resto dos seus habitantes nunha situación precaria e, sobre todo, impedindo que se intensifique a produción e poidan progresar esas provincias (...). Consecuencia deles son: a despoboación dos campos, o deficiente cultivo, os xornais baixos, os arrendamentos caros, a escasa e raquítica gandería e, en xeral, a situación precaria na que se atopa a terceira parte do territorio nacional (...). Ante estes feitos, é suicida e criminal pechar os ollos para non velos e deixar pasar os anos e aínda os séculos, como ata agora ten ocorrido (...). Cómpre convencerse que para resolver o problema da miseria e o malestar dos campesiños, hai que dar acceso á terra ao xornaleiro converténdoo en agricultor en condicións que poida cultivar aquela de forma intensiva.

Pascual CARRIÓN [enxeñeiro agrónomo, membro da Comisión Técnica para a reforma agraria]. **Os latifundios en España.** 1932 [castelán]

A solución pasaba, segundo o Goberno republicano-socialista, pola reforma da propiedade da terra, un aspecto que ía atopar a resistencia dos propietarios e latifundistas, pero sobre o que tampouco coincidían socialistas, que defendían a socialización da terra e a súa explotación colectiva, e republicanos, que propoñían o reparto das terras para fomentar a pequena propiedade e o aumento da produtividade. Isto provocou o retraso na elaboración dunha lei de reforma agraria.

As primeiras medidas foron tomadas polo Goberno provisional desde o ministerio de Traballo, dirixido polo socialista Francisco Largo Caballero, para aliviar a extrema pobreza dalgunhas zonas campesiñas, e entre elas figuraban:

- O Decreto de termos municipais (28-4-1931), que obrigaba aos patróns a contratar xornaleiros residentes no concello, para impedir

que traballasen xornaleiros doutros concellos cando os propios estaban en folga.

- O Decreto de prolongación automática dos contratos de arrendamento agrario (29-4-1931), destinado a evitar cambios na estrutura da propiedade antes de acometer a reforma agraria.
- O Decreto de laboreo forzoso (7-5-1931), que obrigaba aos propietarios a cultivar as súas terras, e que polo tanto impedía deixar sen traballo aos xornaleiros.
- O establecemento de xurados mixtos (7-5-1931), que debían solucionar os problemas entre obreiros e patróns, especialmente no tema de salarios.
- A protección aos traballadores, con seguros como o de accidentes, de retiro, de maternidade (17-6-1931).
- A implantación da xornada de oito horas no campo (1-7-1931).

A reforma das estruturas agrarias foi un proceso máis lento e complexo e, tras interminables discusións e atrasos, foi aprobada en setembro de 1932 a **Lei de bases da reforma agraria** que autorizaba a expropiación de terras, mediante indemnización, e a súa concesión en usufruto, aos campesiños asentados nelas.

12. Que terras expropiar?

Base 5ª. Serán susceptibles de expropiación as terras incluídas nos seguintes apartados:

1º. As ofrecidas voluntariamente polos seus donos (...).

4º. As fincas rústicas de corporacións, fundacións e establecementos públicos que as exploten en réxime de arrendamento, parcería ou calquera outra forma que non sexa explotación directa (...).

6º. As que constituíron señoríos xurisdiccionais (...).

7º. As incultas ou manifestamente mal cultivadas (...).

8º. As que debendo regarse (...) aínda non están regadas.

Lei de bases da reforma agraria. 9-9-1932 [castelán]

9 Que pretendía a reforma agraria? Comenta as dificultades e os obxectivos alcanzados.

Tamén foi aprobada a **Lei de intensificación de cultivos** (22-10-1932), que afectaba ás fincas de secaño da metade sur peninsular e que permitía a cesión de terras non cultivadas polos seus propietarios aos xornaleiros.

Para a aplicación desta lei foi creado o Instituto de Reforma Agraria (IRA). A complexidade da lei, a falta de recursos financeiros e a oposición frontal dos propietarios agrícolas (unidos na Agrupación Nacional de Propietarios de Fincas Rústicas) fixeron que a reforma se aplicase con gran lentitude e as terras entregadas aos campesiños fosen escasas, coa conseguinte decepción e protestas dos xornaleiros.

- **A reforma educativa.** O Goberno de Azaña desenvolveu unha intensa actividade educativa destinada tanto a diminuír as elevadas taxas de analfabetismo (30-50 %) e mellorar o nivel cultural da poboación, como a modificar a mentalidade xeral, formando cidadáns libres e responsables

capaces de levar a cabo a modernización do país. Na Constitución estaba a nova filosofía educativa: ensino obrigatorio, gratuíto e laico.

O ministerio de Instrución Pública deseñou un ambicioso programa de escolarización que incluía a creación de numerosas escolas e a mellora da formación dos mestres, especialmente de ensino primario. O número de escolas aumentou en varios miles, os institutos de Bacharelato duplicáronse, mellorou a calidade do ensino, desenvóléronse clases para adultos, creáronse novos centros de investigación (como a Fundación Nacional de Investigacións Científicas), recoñeceu o dereito do emprego das linguas de España no ensino, diminuíron as taxas de analfabetismo... Nunca na historia de España se fixera tanto en tan pouco tempo.

O desexo de levar a instrución e a cultura a todos os lugares de España propiciou a aparición de novas experiencias. Entre elas destacaron as **Misións Pedagóxicas**, organizadas polo Ministerio e que levaron polos lugares e vilas o teatro, o cine, conferencias, libros... e **A Barraca**, agrupación teatral de estudantes universitarios dirixidos por Federico García Lorca que percorreu España representando pezas de teatro clásico e popular, ás veces adaptadas polo propio Lorca.

13. A reforma da educación

Un acontecemento inesperado veu alegrar as nosas vidas. Xa nos chegaran noticias dunha creación da República que estaba tendo moito éxito por onde pasaba: as Misións Pedagóxicas. Un grupo de profesores e estudantes de Madrid e outras cidades viaxaban cargados de libros, películas, gramófonos e instalábanse un ou varios días nos pobos que máis o necesitaban para compartir coa xente unha festa de cultura. Escritores, artistas, intelectuais, sumábanse ás Misións día a día. Oíramos falar diso e agora anunciábasenos a través da Inspección que o pobo de Ezequiel fora elixido para celebrar unha Misión. (...) Cando circulou a noticia (...) o murmurio converteuse en algarabía. Abertamente, a xente preguntaba: Que veñen a facer? É para o voto? Canto nos van sacar? (...) O Inspector (...) presentouse no pobo e convocou na escola aos veciños. Con discreción e prudencia falou á xente. "Non se trata de pedirvos diñeiro. Tampouco se trata de facer propaganda política. Tendes que entender que é un esforzo da República apoiado por persoas desinteresadas que dedican seu tempo libre a traervos unha festa de cultura" (...).

—É emocionante e estas xentes non esquecerán o que viviron. (...) Vexo os máis pequenos absortos co movemento dos monicreques. Vexo os vellos contemplando por vez primeira as imaxes en movemento. Escoito as preguntas dos mozos, máis interesados no misterio da máquina que no propio milagre da película. (...) Mundos descoñecidos aparecían ante os ollos dos campesiños. Documentais doutros países, cine de humor, debuxos animados. A música popular coñecida e amada e aquela outra que escribiron xenios universais, todo era seguido en reverente silencio. (...) Os aplausos torpes e suaves ao principio, enérxicos en seguida, cerraron a festa. Algúns tiñan os ollos cheos de bágoas.

Josefina R. ALDECOA. **Historia dunha mestra**. 1990 [castelán]

- **A autonomía de Cataluña.** A Constitución republicana establecía que o Estado integral republicano era compatible coa autonomía dos municipios e das rexións. Aquelas zonas que por afinidades históricas, culturais e económicas decidisen organizarse como rexión autónoma, deberían elaborar un Estatuto de Autonomía e superar as seguintes condicións: ser proposto pola maioría dos concellos, ser aprobado polos dous terzos dos electores da rexión en referendo e, por último, ser aprobado polas Cortes.

10 Que medidas levaron a cabo os republicanos para estender a cultura e a educación?

Os cataláns foron os primeiros en elaborar o seu Estatuto, antes de aprobarse a Constitución republicana. Unha comisión reunida en Nuria elaborou un proxecto que foi aprobado polos representantes dos concellos cataláns en xuño de 1931 e en referendo popular en agosto (99 % de votos afirmativos). A súa discusión nas Cortes foi lenta e polémica, acelerándose tras a tentativa golpista de Sanjurjo e foi aprobado en setembro de 1932.

O Estatuto garantía a Cataluña moitas das súas aspiracións. O Goberno catalán –Generalitat– quedaba integrado por un Parlamento, o Presidente da Generalitat e un Consello executivo. Dispoñía de facultades lexislativas e executivas amplas en facenda, economía, educación e cultura, transportes e comunicacións e orde pública (creación do corpo autonómico dos Mossos d'Esquadra).

14. Estatuto catalán

Portada do Estatuto de Cataluña.

Art.1. Cataluña constitúese en rexión autónoma dentro do Estado español. O seu territorio é o das provincias de Barcelona, Tarragona, Lleida e Xirona no momento de aprobarse este Estatuto.

Art.2. O idioma catalán é, como o castelán, idioma oficial en Cataluña (...).

Art.14. A Generalitat estará integrada polo Parlamento, o presidente da Generalitat e o Consello Executivo. As leis interiores de Cataluña, ordenarán o funcionamento deste organismo, de acordo co Estatuto e coa Constitución. O Parlamento, que exercerá funcións lexislativas, será elixido por un prazo non maior de cinco anos, por sufraxio universal directo, igual e secreto.

O presidente da Generalitat asume a representación de Cataluña (...). Será elixido polo Parlamento de Cataluña (...).

Art.15. Todas as cuestións de competencia que se susciten entre as autoridades da República e da Generalitat ou entre xurisdicións dos seus respectivos organismos serán resoltas polo Tribunal de Garantías Constitucionais.

Estatuto de Autonomía de Cataluña. 9-9-1932 [catalán]

11 Cando foi aprobado o Estatuto catalán e que aspiracións catalanistas recollía?

■ As dificultades do Goberno reformista

Desde o inicio da República, as reformas contaron coa oposición dos grupos oligárquicos e dun sector dos militares, que intentaron paralizalas mediante un golpe de Estado. Ademais, os xornaleiros, ante a lentitude da reforma agraria e influenciados polo anarquismo, intentaron levar a cabo a revolución social.

- **Sublevación de Sanjurjo.** O 10 de agosto de 1932 José Sanjurjo encabezou un levantamento militar en Sevilla contra a República contando co apoio dalgúns militares, monárquicos e latifundistas andaluces. O Goberno puido controlar a situación, e os participantes foron detidos e condenados. Como reacción, republicanos e socialistas aproximaron as súas posicións, o que permitiu a aprobación de leis como

o Estatuto de Autonomía de Cataluña, a expropiación de terras da nobreza implicadas no golpe de Estado, e a aprobación da Lei de Reforma Agraria.

- **Conflitividade social.** As medidas reformistas do Goberno para mellorar a condición social dos traballadores do campo foron obstaculizadas polos grandes e medianos propietarios que, en moitos casos, deixaron de traballar a terra e non contrataban braceiros. Como protesta, os sindicatos convocaron folgas e manifestacións en puntos de Castela, Andalucía e Estremadura, onde tamén se produciron ocupacións ilegais de terras.

Inspirada pola CNT-FAI, desenvolveuse, a partir do 1 de xaneiro de 1933, unha insurrección anarquista que pretendía conseguir a revolución social. O acontecemento máis trágico tivo lugar en **Casas Viejas** (Cádiz). O 10 de xaneiro de 1933 os seus habitantes proclamaron o comunismo libertario, colectivizaron as terras, cortaron as liñas telefónicas e cavaron trincheiras. A represión foi especialmente sanguinaria: os campesiños sublevados (entre os que estaba o anarquista Curro Cruz, alcumado Seisdedos) foron acurralados, algúns queimados na casa onde resistían e outros fusilados sen xuízo previo.

Sanjurjo (segundo pola esquerda) con outros militares golpistas (Sevilla, 10-8-1932).

15. Os sucesos de Casas Viejas

Segundo as nosas noticias, os sucesos de Casas Viejas tiveron o punto de maior emoción co bombardeo e queima da casa onde se refuxiaron os sindicalistas. (...) Tan pronto como se tivo noticia en Cádiz do ocorrido en Casas Viejas se dispuxo a saída dunha Sección de Asalto con metralladoras, bombas de man e outros elementos, para a defensa dos seus compañeiros, atacados polos revoltosos. (...) O tiroteo durou ata as sete da mañá e a esta hora as forzas, en vista de que os extremistas non se rendían, comezaron a lanzar bombas de man contra a casa, que foi incendiada polos catro costados, quedando totalmente destruída. (...) Mañá serán enviados a Casas Viejas 400 gardas civís e unha sección de gardas de asalto para restablecer a orde naquela zona. Tamén se dispuxo que de Sevilla vaian a Casas Viejas algúns avións para protexer a descuberta que haberá que facer para reparar as liñas telegráficas e telefónicas que están cortadas.

La Voz de Galicia. 13-1-1933 [castelán]

La tragedia de Casas Viejas. Decoración para el segundo acto.

Estes feitos causaron un forte impacto na opinión pública e foron utilizados polas dereitas para desprestixiar ao Goberno. Ademais, entre as forzas de esquerda orixinouse un forte debate sobre a colaboración cun Goberno que permitía estas accións, debate que debilitou a coalición republicano-socialista.

■ Reorganización das dereitas

Coa crise da Monarquía desapareceran os partidos liberais e monárquicos tradicionais, pero coa chegada da República apareceron novos grupos dos que formaron parte todos aqueles descontentos coa lexislación reformista e laica.

Unha minoría apoiou a formación de organizacións de ideoloxía fascista. Defendían a unidade de España e a superioridade do Estado sobre o indivi-

- 12** Que obxectivo tiñan os militares que se levantaron con Sanjurjo? Que sucedeu en Casas Viejas e que consecuencia tivo para o Goberno?

13 Que principios defendía Falanxe Española?

duo e rexeitaban o parlamentarismo, a democracia, os partidos políticos e o capitalismo. Eran partidarias do emprego da violencia para combater a aqueles que consideraban os seus inimigos (socialistas, comunistas, anarquistas). Ramiro Lesdesma Ramos e Onésimo Redondo fundaron en 1931 as **Xuntas Ofensivas Nacional Sindicalistas** (JONS) e José Antonio Primo de Rivera (fillo do ditador) en 1933 **Falanxe Española** (FE). Estas organizacións fusionáranse en 1934 dando lugar a FE-JONS. Os seus seguidores, especialmente mozos, formaron grupos de carácter paramilitar con elementos distintivos: camisa azul e o xugo e as frechas (emblema dos Reis Católicos e, para eles, símbolo da unidade da patria).

16. Ideario político de FE

O movemento de hoxe, que non é un partido (...) esixe o noso sentido total da patria e do Estado que ten que servila:

Que todos os pobos de España, por diversos que sexan, se sintan harmonizados nunha irrevogable unidade de destino.

Que desaparezan os partidos políticos. Ninguén nace membro dun partido político; en cambio, nacemos todos membros dunha familia; somos veciños dun municipio; afanémonos no exercicio dun traballo. Pois se esas son as nosas unidades naturais, se a familia, o municipio e a corporación son nas que de verdade vivimos, para que necesitamos o instrumento intermediario e pernicioso dos partidos políticos que, para unirmos en grupos artificiais, comezan por desunirnos nas nosas realidades auténticas?

Queremos menos leria liberal e máis respecto á liberdade profunda do home. Porque só se respecta a liberdade do home cando se lle considera, como facemos nós, portador de valores eternos (...).

Queremos que o espírito relixioso (...) sexa respectado e amparado como merece (...).

Queremos que España recobre decididamente o sentido universal da súa cultura e da súa historia.

E queremos, por último, que se isto ten que alcanzarse nalgún caso pola violencia, non nos deteñamos ante a violencia (...). Está ben, si, a dialéctica como primeiro instrumento de comunicación. Pero non hai máis dialéctica admisible que a dialéctica dos puños e das pistolas cando se ofende a xustiza e a patria.

José Antonio PRIMO DE RIVERA. **Discurso de fundación de Falanxe Española**. Madrid, 29-10-1933 [castelán]

Conservadores nostálxicos do pasado fundaron partidos de carácter monárquico e autoritario como Comuñón Tradicionalista (1931), formada por carlistas e Renovación Española (1933), por afonsinos e liderada por José Calvo Sotelo. Ambas eran contrarias á República e ás súas reformas e defensoras da orde económica e social tradicional.

Os que non consideraban fundamental o tipo de réxime –republicano ou monárquico– senón a defensa dos valores católicos e da propiedade privada crearon en 1933 a **CEDA** (Confederación Española de Dereitas Autónomas), na que foron incluídos Acción Popular e outros partidos de dereitas. Dirixida por José María Gil Robles, converteuse no partido de masas das dereitas que esixía a revisión da Constitución para adecuala aos principios da doutrina social e política cristiá.

17. Principios da dereita

Hai un sector ben definido das dereitas españolas, no cal me atopo, e que sostén que hai un problema fundamental ou unha serie de problemas fundamentais que son: a defensa da relixión e principios espirituais; a defensa da familia, ameazada de disolución; a da propiedade, combatida por inimigos dela; a defensa da orde social, que está a punto de quedar-se en mans da anarquía. (...) Mantemos o programa dos principios fundamentais da relixión, patria, familia, propiedade, orde e traballo. Por iso os defenderemos por encima de todo (...).

E se me preguntará: Como queres que actúen as dereitas españolas? Con monarquía, con república, con que réxime? Eu contesto: co que sexa, co que nos permita defender con maior eficacia o que a sociedade nos pide que defendamos por encima de todo.

José María GIL ROBLES [Líder de Acción Popular]. **Discurso.** Madrid, 26-12-1932 [castelán]

■ Ruptura da coalición governamental

As dificultades derivadas da falta de entendemento entre os seus membros, da presión das dereitas, da perda de apoios populares provocaron a ruptura da coalición de goberno. Azaña dimitiu e Lerroux formou novo Goberno, pero non conseguiu os apoios parlamentarios suficientes e tamén tivo que dimitir. Ante esta situación, o presidente da República, Alcalá Zamora, convocou eleccións xerais para novembro. As forzas da dereita presentaron unha fronte común formada pola CEDA, Renovación Española, agrarios e independentes; no seu programa figuraba a revisión da Constitución, da lexislación laica e a paralización das reformas, especialmente as agrarias. Os republicanos e os socialistas presentáronse por separado na maioría das circunscricións. Os anarquistas chamaron á abstención. Por primeira vez en España votaban as mulleres.

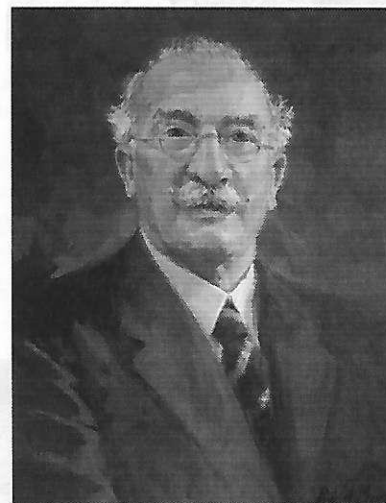
4. O Bienio de Dereitas. Novembro 1933-febreiro 1936

As forzas da dereita gañaron as eleccións de novembro de 1933. O partido máis votado foi a CEDA de Gil Robles seguido do Partido Republicano Radical de Lerroux. O PSOE perdeu a metade dos seus anteriores escaños, e os republicanos de esquerdas quedaron case sen representación. O presidente Alcalá Zamora nomeou xefe de Goberno a Lerroux, que contou co apoio parlamentario da CEDA. Este segundo período republicano foi chamado polas esquerdas o *Bienio Negro*, polas súas connotacións reaccionarias e conservadoras, mentres que algúns historiadores cualifícanlo de *Bienio Rectificador*, polo seu labor revisionista, ou Bienio radical-cedista, en alusión ás dúas principais forzas políticas parlamentarias desta época.

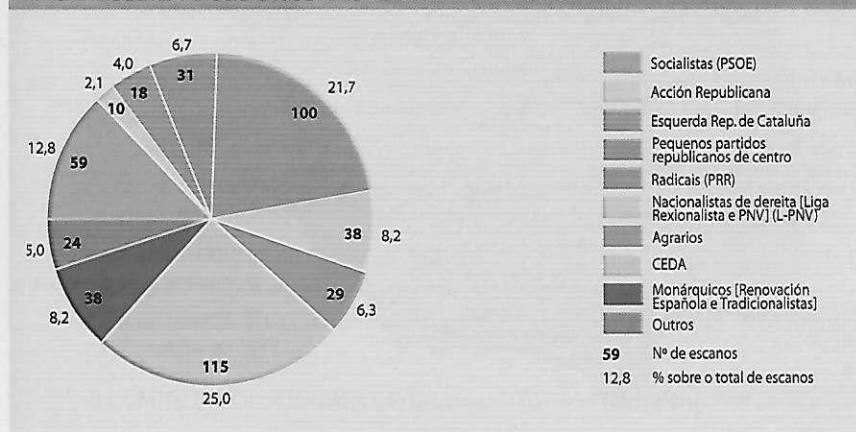
José María Gil Robles. 1898-1980.

- 14 Cales eran os obxectivos básicos da CEDA?
- 15 Por que se rompeu a coalición governamental republicano-socialista?

Alejandro Lerroux García. 1864-1949 (R. Moreno).

18. Resultado das eleccións xerais. 19-11-1933

- 16 Que forzas políticas gañaron as eleccións de novembro de 1933? Quen presidiu o novo Goberno e cales eran os seus obxectivos básicos?

Detenidos pola Garda Civil en Asturias tras o fracaso da Revolución de outubro de 1934.

■ A política rectificadora

As medidas tomadas polos gobernos presididos por Lerroux foron claramente contrarreformistas. A reforma agraria foi dismantelada: anulación das expropiacións das terras da alta nobreza, liberdade total de contratación de peóns, anulación do decreto de termos municipais, provocando o empeoramento das condicións de vida dos xornaleiros e agudizando as tensións. O sistema de autonomías foi paralizado, obstaculizando a aplicación do Estatuto catalán e atrasando a discusión dos proxectos vasco e galego. Os créditos para a construción de escolas diminuíron. Ademais, a amnistía permitiu saír do cárcere aos implicados no golpe de Estado de Sanjurjo. A reforma que non se modificou foi a Lei Azaña sobre o exército, limitándose a colocar en postos claves a militares conservadores e africanistas.

En resposta á política do Goberno, anarquistas e socialistas radicalizaron as súas posicións revolucionarias. En decembro de 1933, os anarquistas protagonizaron unha nova insurrección armada, que fracasou. Pouco despois as forzas obreiras buscaron alianzas para loitar polo triunfo revolucionario e presentar unha fronte común ante o avance das dereitas e do fascismo. Naceron así as **Alianzas Obreiras**.

A tensión social foi en aumento. En xuño de 1934 os campesiños, convocados pola Federación Nacional de Traballadores da Terra (UXT) levaron a cabo unha folga xeral no sur de España que foi duramente reprimida. En Cataluña, o Goberno central anulou a lei da Generalitat que concedía aos campesiños arrendatarios de vides (*rabassaires*) a posibilidade de acceder á propiedade da terra que traballaban pagando determinadas cantidades; os deputados catalanistas, como protesta, abandonaron as Cortes e o Goberno catalán continuou coa reforma. As folgas dos obreiros industriais aumentaron considerablemente.

19. Outubro de 1934

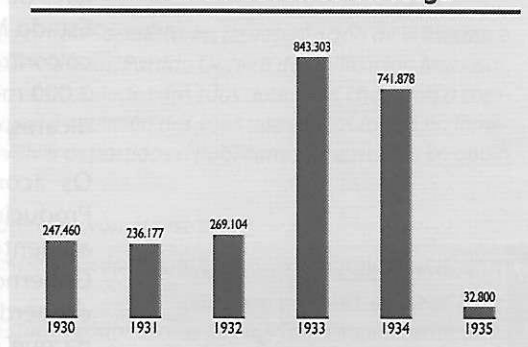

■ Os sucesos de outubro de 1934

En outubro de 1934 Gil Robles condicionou o apoio parlamentario que prestaba a Lerroux á entrada no Goberno de membros da CEDA. Lerroux accedeu. En resposta, as forzas de esquerda, convencidas de que Gil Robles quería destruír a República, protagonizaron diversos actos de protesta:

- **A folga xeral.** Convocada pola UXT para o día 5 en toda España, contou cun apoio local irregular dos republicanos de esquerda, dos anarquistas e comunistas e tivo eco nalgúñas cidades como Sevilla, Córdoba, Valencia, San Sebastián, Barcelona, Bilbao ou Madrid. A escasa planificación e o cansazo dun verán repleto de folgas, frustrou a tentativa. O Goberno declarou o estado de guerra, mobilizou o exército e neutralizou os focos en folga.
- **O Estado catalán.** En Cataluña a rebelión tivo unha dobre vertente: por un lado os obreiros, seguindo as consignas da Alianza Obreira, protagonizaron unha folga xeral; por outro, a Generalitat, dominada pola esquerda e dirixida por Lluís Companys, sublevouse contra o Goberno central e proclamou a formación do Estado catalán dentro da República Federal Española. A falta de coordinación entre os obreiros e a Generalitat, e a escasa participación da CNT facilitou o control da situación polo exército. O Estatuto catalán foi suspendido e os membros da Generalitat foron detidos e condenados a distintas penas de cárcere.
- **A Revolución de Asturias.** En Asturias e norte de León o chamamento á folga xeral deu lugar a unha intensa insurrección obreira que pretendía facerse co poder político e controlar os medios de produción. A alianza de todas as forzas obreiras (anarquistas, socialistas e comunistas baixo a consigna UHP, *Unión de Hermanos Proletarios*) permitiu aos mineiros, provistos de dinamita e armas, ocupar cuarteis da Garda Civil e dominar unha gran parte da rexión, incluído Oviedo. Nos pobos ocupados polas forzas obreiras, os concellos foron substituídos por comités revolucionarios; nas zonas controladas polos anarquistas organizáronse comunas nas que se decretou a socialización dos medios de produción e a abolición do diñeiro, e nas de control comunista estableceuse a ditadura do proletariado.

Número de obreiros en folga

Lluís Companys –no centro– e outros membros do Goberno da Generalitat encarcerados no penal de Puerto de Santa María tras os acontecementos de Barcelona en 1934.

20. Chamada do Comité revolucionario de Asturias

República de obreiros e campesiños de Asturias. Traballadores:

O avance progresivo do noso glorioso movemento vaise estendendo por toda España; son moitas as poboacións españolas onde o movemento está consolidado co triunfo dos traballadores, campesiños, obreiros e soldados. (...)

Instaladas as nosas emisoras de radio en onda corrente e onda corta, teravos informados de todo. (...)

É preciso o derradeiro esforzo para a consolidación do triunfo da Revolución. O inimigo fascista vaise rendendo así como se van entregando os compoñentes mercenarios co seu aparato represivo (...).

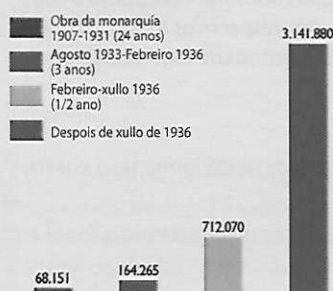
As fozas do exército da derrotada República do 14 de abril, bátense en retirada e nas nosas avanzadas vanse sumando soldados para enrolarse no noso glorioso movemento.

Adiante traballadores, mulleres, campesiños; soldados e milicianos revolucionarios!

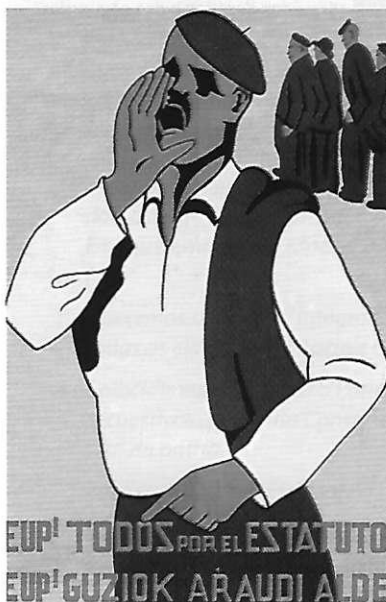
Viva a revolución social!

O COMITÉ REVOLUCIONARIO. **Proclama.** 7-10-1934 [castelán]

Fincas entregadas aos campesinos polo Instituto de Reforma agraria

- 19 Que forzas políticas gañaron as eleccións de febreiro de 1936? Que obxectivos se propoñían alcanzar?

da República, Niceto Alcalá Zamora, foi destituído polas novas Cortes, co argumento de que as disolvera dúas veces durante o seu mandato (e que polo tanto, de acordo co art. 81 da Constitución, as novas Cortes podían destituílo se tiña o voto desfavorable da maioría), aínda que a causa real foi a súa falta de sintonía coas esquerdas. No seu lugar foi elixido Manuel Azaña, mentres que Santiago Casares Quiroga foi nomeado presidente de Goberno.

O Goberno da Fronte Popular iniciou a posta en práctica do seu programa de forma inmediata: decretou unha amnistía que afectou a uns 30.000 presos; restableceu as leis derogadas no bienio de dereitas (Estatuto catalán, Lei de reforma agraria); recuperou a política reformista no ensino; modificou a cúpula do exército trasladando aos xenerais máis conservadores e proclives ao golpismo (Goded a Baleares, Franco a Canarias e Mola a Pamplona).

A pesar da rapidez na aplicación das reformas, para os sindicatos e os partidos obreiros había que ir moito máis rápido, non só no tempo de aplicación, senón no fondo da reforma, é dicir, crían chegado o momento de poñer en práctica a esperada revolución social. Pola contra, Falanxe incrementou a súa afiliación e puxo en práctica a *dialéctica dos puños e as pistolas* coa finalidade de provocar ás organizacións de esquerdas, estratexia que levou ao cárcere, en marzo de 1936, a José Antonio Primo de Rivera e á prohibición da actuación do seu partido na vida pública. A violencia foi en aumento; os atentados dun e outro signo (bombas, tiroteos, paseos) eran continuos e as folgas e os disturbios crecentes. O problema da desorde pública foi empregado polos grupos de dereitas para desacreditar ao réxime republicano e ao Goberno da Fronte Popular.

■ A autonomía do País Vasco

En xuño de 1931, unha asemblea de concellos vascos e navarros reunidos en Estella e convocada polos nacionalistas en colaboración cos carlistas, aprobou un proxecto de Estatuto de autonomía que non foi aceptado polos republicanos e socialistas debido ás concesións ao clericalismo e tradicionalismo. En 1932 Navarra segregouse do proxecto autonomista.

En agosto de 1933 foi elaborado un novo Estatuto que foi aprobado polos concellos de Biscaia e Guipúscoa, pero non polos de Álava. Sometido a referendo (5-9-1933), foi aprobado con maioría en Biscaia e Guipúscoa, pero en Álava só obtivo o 44 % de votos afirmativos. Presentado nas Cortes, os gobernos radical-cedistas paralizaron a súa discusión, complicándose máis o proceso porque os concellos de Álava solicitaron, en febreiro de 1934, a retirada da súa provincia do ámbito territorial da Autonomía. Co triunfo da Fronte Popular volveuse a debater o proxecto nas Cortes, que o aprobaron o 1 de outubro de 1936, xa iniciada a Guerra Civil, pero unicamente se puido aplicar na zona non ocupada polos sublevados. José Antonio Aguirre foi elixido presidente do primeiro Goberno vasco.

24. Estatuto vasco

Art.1. De acordo coa Constitución da República e o presente Estatuto, Álava, Guipúscoa e Biscaia constitúense en rexión autónoma dentro do Estado español, adoptando a denominación de País Vasco. (...)

O vasco será, como o castelán, lingua oficial no País Vasco (...). Nas relacións co Estado español ou as súas autoridades, o idioma oficial será o castelán. (...)

Art.2. Corresponde á competencia do País Vasco (...) a lexislación electoral (...), o réxime local (...), a lexislación civil en xeral, incluso nas materias reguladas actualmente polo Dereito foral (...), o réxime de montes, agricultura e gandería (...), sanidade interior e hixiene pública (...), asistencia social e beneficencia (...), organismos emisores de crédito (...), ferrocarrís, tranvías, transportes, estradas, vías pecuarias, canais, pantanos, teléfonos, portos, aeroportos, liñas aéreas e radiocomunicación (...).

Art.3. Será atribución do País Vasco a administración da Xustiza (...).

Art.4. Recoñécese ao País Vasco a facultade de crear e soste centros docentes de todas as especialidades e graos (...).

Art.5. Corresponderá ao País Vasco o réxime de Policía para a tutela xurídica e o mantemento da orde pública dentro do territorio autónomo (...).

Disposicións transitorias. Primeira. Mentres duren as circunstancias anormais producidas pola Guerra Civil, rexerá o País Vasco (...) un Goberno provisional.

Estatuto de Autonomía do País Vasco. 1-10-1936 [castelán]

■ A autonomía de Galicia

Antes da proclamación da Segunda República, a defensa do galeguismo e da autonomía de Galicia estaba asumida por algunhas entidades culturais e polos republicanos, especialmente a ORGA e a Federación Republicana Galega. Unha vez establecida a República, durante os meses de maio e xuño de 1931, varias institucións e grupos (Seminario de Estudos Galegos de Santiago, Secretariado de Galicia en Madrid, Instituto de Estudos Galegos da Coruña, FRG) elaboraron proxectos de Estatuto, pero algúns deles resultaron incompatibles coa Constitución porque consideraban a Galicia como un *Estado autónomo dentro da República Federal Española*. A finais de 1931, a confluencia de diversas personalidades e grupos galeguistas fundaron en Pontevedra o **Partido Galeguista**; o seu obxectivo básico era a conquista da autonomía para Galicia.

20 Cando foi aprobado o Estatuto vasco e que reivindicacións nacionalistas recollía?

Alexandre Bóveda, encargado polo Partido Galeguista da redacción do Estatuto de Autonomía de Galicia.

25. Un partido nacionalista: o Partido Galeguista

I. ORGANIZACIÓN DE GALICIA

1. Creación dun organismo galego de base exclusivamente democrática e con facultades deliberantes para rexer, con autonomía integral, os intereses de Galicia (...) co máximo de facultades que a Constitución concede aos territorios autónomos.

2. Consequente supresión das Deputacións Provinciais.

3. Plena autonomía municipal, recoñecendo a personalidade administrativa da parroquia rural e da comarca, con dereito á administración dos seus peculiares intereses.

4. Incorporación a Galicia de terras limítrofes que teñan comunidade étnica, histórica e lingüística con ela, sempre que se determine por medio de plebiscito.

PARTIDO GALEGUISTA. **Programa.** 5/6-12-1931.

En 1932, por iniciativa do Concello de Santiago e do seu alcalde, Raimundo López Pol, iniciouse a elaboración dun novo proxecto de Estatuto, compatible coa Constitución, que foi discutido e aprobado (19-12-1932) nunha asemblea de concellos celebrada en Santiago. O triunfo das dereitas en novembro de 1933 paralizou o proceso, que non se puido retomar ata despois do triunfo da Fronte Popular. O 28 de xuño de 1936, tras unha intensa campaña a favor da autonomía, na que destacou a actividade de galeguistas como Castelao e Alexandre Bóveda, o pobo galego aprobou o Estatuto de Autonomía (participación do 74,52 % e 99 % de votos afirmativos).

- 17 Que razóns explican os actos de protesta social de 1934? En que zonas tiveron maior incidencia? Por que se fala de revolución en Asturias?

ESTRAPERLO. Especie de ruleta trucada inventada por Strauss e Perlo que proporcionaba grandes beneficios aos seus propietarios. Lerroux e varios familiares próximos foron acusados de estar beneficiándose, o que orixinou un escándalo que lle custou a presidencia do goberno.

Para dominar a situación, o Goberno enviou tropas da Lexión e dos regulares de Marrocos ao mando do xeneral Franco, naquel momento xefe do Estado Maior do exército; progresivamente, e tras duros combates, fíxose co control da zona. O día 18 a revolución rematou; atrás quedaban máis de 2.000 mortos, 30.000 detidos, despedimentos, multas, suspensión de sindicatos, condenas a mortes e longas penas de cárcere.

Os acontecementos de Asturias tiveron unha fonda repercusión. Produciuse unha forte dereitización do réxime republicano; a CEDA aumentou a súa presenza no poder (pasou de tres a cinco ministros no Goberno) e moitas das melloras sociais foron anuladas. As forzas de esquerda agrupáronse na defensa da amnistía para os detidos, defensa na que destacou Dolores Ibárruri, Pasionaria, membro da dirección do PCE.

■ Cara ás eleccións de febreiro de 1936

Tras os sucesos de outubro de 1934 e ao longo de 1935, a inestabilidade do Goberno foi en aumento. A finais de 1935, o escándalo do **estraperlo** provocou unha forte crise e o desprestixio de Lerroux. Gil Robles confiaba ser o substituto, pero Alcalá Zamora, temeroso da reacción popular, preferiu nomear a republicanos de centro para presidir o Goberno (Chapaprieta, Portela Valladares). As crecentes dificultades obrigaron a convocar novas eleccións para febreiro de 1936.

As forzas políticas, tanto de dereitas como de esquerdas reorganizáronse a partir de 1934. Os monárquicos e conservadores formaron o **Bloque Nacional**, manifestamente contrario ao réxime e á Constitución da República.

21. Principios políticos da ultradereita

Españols: Un grupo de concidadáns acordaron coincidir en: (...) A afirmación de España unida e en orde (...) e a negación do existente Estado constitucional. Unha España auténtica, fiel á súa historia e á súa propia imaxe: unha e indivisible (...). E se queremos unha España auténtica debemos proclamarla católica mediante a concordia moral do Estado coa Igrexa. (...)

Queremos un Estado integrador que, a diferenza do Estado anárquico actual, imponha a súa peculiar autoridade sobre todas as clases, sexan sociais ou económicas. A era ruín da loita de clases está tocando á súa fin (...).

Coincidimos en rexeitar o Parlamento fundado no sufraxio universal inorgánico (...). O sentimento nacional xenuíno está secuestrado por unha Constitución antiespañola en espírito e letra (...). O Exército non é o brazo senón a columna vertebral da patria.

Por España e para España! Adiante, adiante, adiante en Bloque Nacional!

BLOQUE NACIONAL. **Manifiesto.** 8-12-1934 [castelán]

Os partidos republicanos de esquerda uníronse en 1934 formando Esquerda Republicana, presidida por Azaña. En xaneiro de 1936 asinou o pacto de creación da **Fronte Popular**, unha coalición electoral que integraba ás principais forzas de esquerda; o seu programa presentábase como continuador das reformas do primeiro bienio republicano.

22. Obxectivos políticos das esquerdas

Os partidos políticos de Esquerda Republicana, Unión Republicana e Partido Socialista, en representación de si mesmo e da Unión Xeral de Traballadores, Federación Nacional de Xuventudes Socialistas, Partido Obreiro de Unificación Marxista, Partido Comunista, Partido Sindicalista, sen prexuízo de deixar a salvo os postulados das súas doutrinas, chegaron a comprometer un programa político común que sirva de fundamento e cartel á coalición das súas respectivas forzas na inmediata contenda electoral e de forma de goberno que terán que desenvolver os partidos republicanos de esquerda co apoio das forzas obreiras en caso de vitoria:

- I. Como suposto indispensable de paz pública, os partidos coligados comprométense a:
 - 1.º A conceder por lei una ampla amnistía dos delitos de carácter políticosociais cometidos posteriormente a novembro de 1933 (...).
- II. En defensa da liberdade e da xustiza, como misión esencial do Estado republicano e do seu réxime constitucional, os partidos coligados:
 - 1.º Restablecerán o imperio da Constitución (...).
- III. Os republicanos non aceptan o principio de nacionalización da terra e a súa entrega gratuíta aos campesiños, solicitada polos delegados do Partido Socialista (...).
- VI. A Facenda e a Banca deben estar ao servizo da reconstrución nacional (...). Non aceptan os partidos republicanos as medidas de nacionalización da Banca proposta polos partidos obreiros (...).
- VIII. A República ten que considerar a ensinanza como atributo indeclinable do Estado.

FRONTE POPULAR. Pacto-programa. 15-1-1936 [castelán]

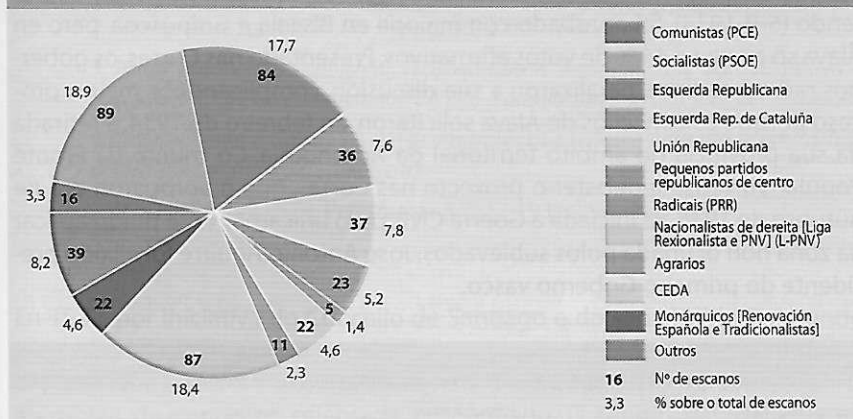
A campaña electoral para as eleccións de febreiro de 1936 foi moi axitada, con ataques mutuos entre os candidatos. A esquerda presentábase unida, pero as dereitas non presentaron un programa único (CEDA, Bloque Nacional, Falanxe), aínda que nalgúns zonas fixeron pactos puntuais para as eleccións (Fronte Nacional Contrarrevolucionaria).

18 Como se organizaron as forzas políticas para as eleccións de febreiro de 1936? Compara os programas electorais das dereitas e das esquerdas.

5. A Fronte Popular. Febreiro-xullo 1936

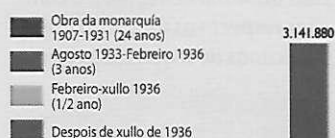
As eleccións do 16 de febreiro deron o triunfo á Fronte Popular.

23. Resultado das eleccións xerais. 16-2-1936

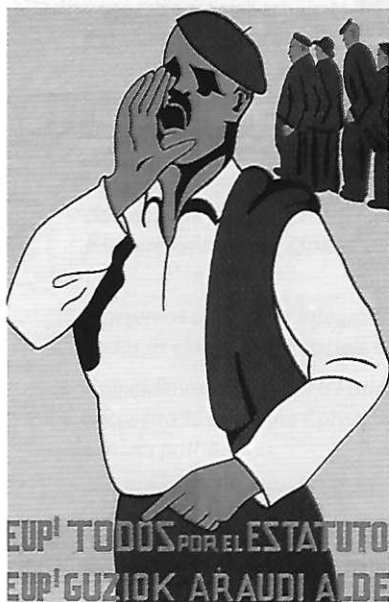

O día 19 Azaña formou novo Goberno composto só por republicanos de esquerda, conforme ao pactado antes das eleccións. O seu obxectivo era retomar as reformas emprendidas no primeiro bienio. En abril, o presidente

Fincas entregadas aos campesinos polo Instituto de Reforma agraria

19 Que forzas políticas gañaron as eleccións de febreiro de 1936? Que obxectivos se propoñían alcanzar?

da República, Niceto Alcalá Zamora, foi destituído polas novas Cortes, co argumento de que as disolvera dúas veces durante o seu mandato (e que polo tanto, de acordo co art. 81 da Constitución, as novas Cortes podían destituílo se tiña o voto desfavorable da maioría), aínda que a causa real foi a súa falta de sintonía coas esquerdas. No seu lugar foi elixido Manuel Azaña, mentres que Santiago Casares Quiroga foi nomeado presidente de Goberno.

O Goberno da Fronte Popular iniciou a posta en práctica do seu programa de forma inmediata: decretou unha amnistía que afectou a uns 30.000 presos; restableceu as leis derogadas no bienio de dereitas (Estatuto catalán, Lei de reforma agraria); recuperou a política reformista no ensino; modificou a cúpula do exército trasladando aos xenerais máis conservadores e proclives ao golpismo (Goded a Baleares, Franco a Canarias e Mola a Pamplona).

A pesar da rapidez na aplicación das reformas, para os sindicatos e os partidos obreiros había que ir moito máis rápido, non só no tempo de aplicación, senón no fondo da reforma, é dicir, crían chegado o momento de poñer en práctica a esperada revolución social. Pola contra, Falanxe incrementou a súa afiliación e puxo en práctica a *dialéctica dos puños e as pistolas* coa finalidade de provocar ás organizacións de esquerdas, estratexia que levou ao cárcere, en marzo de 1936, a José Antonio Primo de Rivera e á prohibición da actuación do seu partido na vida pública. A violencia foi en aumento; os atentados dun e outro signo (bombas, tiroteos, paseos) eran continuos e as folgas e os disturbios crecentes. O problema da desorde pública foi empregado polos grupos de dereitas para desacreditar ao réxime republicano e ao Goberno da Fronte Popular.

■ A autonomía do País Vasco

En xuño de 1931, unha asemblea de concellos vascos e navarros reunidos en Estella e convocada polos nacionalistas en colaboración cos carlistas, aprobou un proxecto de Estatuto de autonomía que non foi aceptado polos republicanos e socialistas debido ás concesións ao clericalismo e tradicionalismo. En 1932 Navarra segregouse do proxecto autonomista.

En agosto de 1933 foi elaborado un novo Estatuto que foi aprobado polos concellos de Biscaia e Guipúscoa, pero non polos de Álava. Sometido a referendo (5-9-1933), foi aprobado con maioría en Biscaia e Guipúscoa, pero en Álava só obtivo o 44 % de votos afirmativos. Presentado nas Cortes, os gobernos radical-cedistas paralizaron a súa discusión, complicándose máis o proceso porque os concellos de Álava solicitaron, en febreiro de 1934, a retirada da súa provincia do ámbito territorial da Autonomía. Co triunfo da Fronte Popular volveuse a debater o proxecto nas Cortes, que o aprobaron o 1 de outubro de 1936, xa iniciada a Guerra Civil, pero unicamente se puido aplicar na zona non ocupada polos sublevados. José Antonio Aguirre foi elixido presidente do primeiro Goberno vasco.

24. Estatuto vasco

Art.1. De acordo coa Constitución da República e o presente Estatuto, Álava, Guipúscoa e Biscaia constitúense en rexión autónoma dentro do Estado español, adoptando a denominación de País Vasco. (...)

O vasco será, como o castelán, lingua oficial no País Vasco (...). Nas relacións co Estado español ou as súas autoridades, o idioma oficial será o castelán. (...)

Art.2. *Corresponde á competencia do País Vasco (...) a lexislación electoral (...), o réxime local (...), a lexislación civil en xeral, incluso nas materias reguladas actualmente polo Dereito foral (...), o réxime de montes, agricultura e gandería (...), sanidade interior e hixiene pública (...), asistencia social e beneficencia (...), organismos emisores de crédito (...), ferrocarrís, tranvías, transportes, estradas, vías pecuarias, canais, pantanos, teléfonos, portos, aeroportos, liñas aéreas e radiocomunicación (...).*

Art.3. *Será atribución do País Vasco a administración da Xustiza (...).*

Art.4. *Recoñécese ao País Vasco a facultade de crear e soste centros docentes de todas as especialidades e graos (...).*

Art.5. *Corresponderá ao País Vasco o réxime de Policía para a tutela xurídica e o mantemento da orde pública dentro do territorio autónomo (...).*

Disposicións transitorias. Primeira. Mentres duren as circunstancias anormais producidas pola Guerra Civil, rexerá o País Vasco (...) un Goberno provisional.

Estatuto de Autonomía do País Vasco. 1-10-1936 [castelán]

■ A autonomía de Galicia

Antes da proclamación da Segunda República, a defensa do galeguismo e da autonomía de Galicia estaba asumida por algunhas entidades culturais e polos republicanos, especialmente a ORGA e a Federación Republicana Galega. Unha vez establecida a República, durante os meses de maio e xuño de 1931, varias institucións e grupos (Seminario de Estudos Galegos de Santiago, Secretariado de Galicia en Madrid, Instituto de Estudos Galegos da Coruña, FRG) elaboraron proxectos de Estatuto, pero algúns deles resultaron incompatibles coa Constitución porque consideraban a Galicia como un *Estado autónomo dentro da República Federal Española*. A finais de 1931, a confluencia de diversas personalidades e grupos galeguistas fundaron en Pontevedra o **Partido Galeguista**; o seu obxectivo básico era a conquista da autonomía para Galicia.

20 Cando foi aprobado o Estatuto vasco e que reivindicacións nacionalistas recollía?

Alexandre Bóveda, encargado polo Partido Galeguista da redacción do Estatuto de Autonomía de Galicia.

25. Un partido nacionalista: o Partido Galeguista

1. ORGANIZACIÓN DE GALICIA

1. *Creación dun organismo galego de base exclusivamente democrática e con facultades deliberantes para rexer, con autonomía integral, os intereses de Galicia (...) co máximo de facultades que a Constitución concede aos territorios autónomos.*

2. *Consequente supresión das Deputacións Provinciais.*

3. *Plena autonomía municipal, recoñecendo a personalidade administrativa da parroquia rural e da comarca, con dereito á administración dos seus peculiares intereses.*

4. *Incorporación a Galicia de terras limítrofes que teñan comunidade étnica, histórica e lingüística con ela, sempre que se determine por medio de plebiscito.*

PARTIDO GALEGUISTA. **Programa.** 5/6-12-1931.

En 1932, por iniciativa do Concello de Santiago e do seu alcalde, Raimundo López Pol, iniciouse a elaboración dun novo proxecto de Estatuto, compatible coa Constitución, que foi discutido e aprobado (19-12-1932) nunha asemblea de concellos celebrada en Santiago. O triunfo das dereitas en novembro de 1933 paralizou o proceso, que non se puido retomar ata despois do triunfo da Fronte Popular. O 28 de xuño de 1936, tras unha intensa campaña a favor da autonomía, na que destacou a actividade de galeguistas como Castelao e Alexandre Bóveda, o pobo galego aprobou o Estatuto de Autonomía (participación do 74,52 % e 99 % de votos afirmativos).

26. A autonomía en Galicia

Art.1. Galicia organizase como rexión autónoma no Estado español, de conformidade coa Constitución da República e o presente Estatuto.

O seu territorio é o dos municipios dentro dos actuais límites administrativos das catro provincias da Coruña, Lugo, Ourense e Pontevedra.

Art.2. Poderase agregar a Galicia calquera territorio limítrofe de características históricas, culturais, económicas e xeográficas análogas, mediante os requisitos que as leis xerais establezan.

Art.4. Serán idiomas oficiais en Galicia, o castelán e o galego; pero nas relacións oficiais da rexión con autoridades doutras rexións e co Estado, usarase sempre o castelán.

Art.5. As atribucións recoñecidas a Galicia neste Estatuto, serán exercidas: por unha Asemblea lexislativa, polo presidente da Rexión, e por un órgano de goberno que se denominará Xunta de Galicia. (...)

Art.6. A Asemblea comporase de deputados elixidos por sufraxio universal, igual, directo e secreto, segundo o sistema de representación proporcional, e para un período de tres anos.

Art.7. O presidente da Rexión asumirá a representación de Galicia para todos os efectos; (...). Será elixido por votación popular directa e secreta, por un período de catro anos.

Estatuto de Autonomía de Galicia. Aprobado en Referendo popular o 28-6-1936.

21 Que tipo de organización defendía o Partido Galeguista para Galicia?

22 Cando foi aprobado en referendo o Estatuto de Galicia e que aspiracións nacionalistas recollía?

José Castillo e José Calvo Sotelo, asasinados en xullo de 1936.

O 15 de xullo de 1936 foi presentado o texto nas Cortes españolas para a súa discusión e aprobación, pero tres días despois produciuse a sublevación militar contra o Goberno da República. Galicia foi ocupada rapidamente polo exército rebelde e a autonomía morreu baixo a opresión franquista. As Cortes republicanas, trasladadas a Cataluña por mor da guerra, nun acto máis simbólico que efectivo, admitiron a trámite parlamentario o Estatuto de Galicia en febreiro de 1938, pero non foi discutido nin aprobado.

■ A conspiración militar

A derrota das dereitas e o medo á revolución social estimulou a elaboración de proxectos golpistas de carácter militar coa intención de acabar co Goberno de esquerdas. Os grupos conservadores viron no exército o único medio que podía facer fronte ao que consideraban a ameaza do comunismo; para materializado contaron co apoio de varios oficiais, moitos deles pertencentes á Unión Militar Española (asociación clandestina de oficiais descontentos coas reformas de Azaña, fundada en decembro de 1933). Baixo a dirección de Emilio Mola, os militares golpistas foron concretando as accións e o papel de cada un deles. O plano xeral consistía en que o exército de África fose o primeiro en sublevarse, secundado logo por levantamentos graduados na Península nas vinte e catro ou trinta e seis horas seguintes. Mola sublevaríase en Navarra; Queipo de Llano en Sevilla; Villegas e Fanjul en Madrid; González de Lara en Burgos; Cabanellas en Zaragoza; López Prieto e Varela en Cádiz; Patxot en Málaga; Cascajo en Córdoba; Goded nas Baleares, asumindo tamén o mando en Barcelona; Franco en Canarias e o protectorado español de Marrocos, onde se contaba coa intervención de Yagüe. Os militares deterían as autoridades militares e civís fieis ao Goberno da República, así como os dirixentes locais das forzas obreiras, e proclamarían o estado de guerra. O exérci-

to de África, unha vez asegurado o dominio do protectorado, debía trasladarse á Península, transportado pola mariña, e converxer rapidamente sobre Madrid, onde se establecería un Directorio militar encabezado por Sanjurjo.

O día 12 de xullo un comando de extrema dereita asasinou ao tenente da Garda de Asalto e militante de esquerdas, José Castillo; como represalia, ao día seguinte, un grupo de Gardas de Asalto, asasinaron o deputado Calvo Sotelo. O seu enterro non foi só unha manifestación política, senón unha declaración de guerra por parte dos inimigos da república.

27. As sospeitas e a xustificación dun golpe de Estado

Porque, señor Gil Robles, non se pode negar que estades organizando un complot en España. Hai dous ou tres días, en vista dese perigo, reuníronse as forzas obreiras; puxéronse de acordo en dez minutos e acudiron ao Goberno para ofrecerlle toda a súa forza, a fin de defender a República. E facemos iso porque estamos completamente seguros de que en moitas provincias de España, (...) estanse a facer preparativos para o golpe de Estado (...). Tende coidado! Todos nós estamos vixilantes, a fin de que no podades levar a cabo os vosos intentos porque, de facelo así, levaredes a España polo camiño polo que a levastes neses dous anos de represión, de fame e de descrédito para o país. Nós non queremos esa España, senón unha España democrática, onde haxa benestar para os obreiros e para as clases populares (...). No queredes acatar o que representa o triunfo do 16 de febreiro, e de aí toda a vosa política e a vosa actuación.

José DÍAZ [secretario xeral do PCE]. **Discurso** [nas Cortes]. 15-7-1936 [castelán]

Levamos soportando cinco meses de oprobio. Unha especie de banda facciosa apoderouse do poder. Desde a súa chegada, non hai hora tranquila, nin fogar respectado, nin traballo seguro, nin vida resgardada. Mentres unha colección de enerxúmenos vocífera -incapaz de traballar- no Congreso, as casas son profanadas pola policía -cando non incendiadas polas turbas-, as igrexas entregadas ao saqueo, as xentes de ben encarceradas a capricho por tempo ilimitado; a lei usa dous pesos desiguais: un para os da Fronte Popular; outro para os que non militan nel. O Exército, a Armada, a Policía son minados por axentes de Moscova, inimigos xurados da civilización española; unha prensa indigna envelena a conciencia popular e cultiva todas as peores paixóns, desde o odio ata o impudor (...).

Traballadores, obreiros, intelectuais, soldados, mariños, gardiáns da nosa patria: sacudide a resignación ante o cadro do seu afundimento e vinde con nós por España: Unha, Grande e Libre! Que Deus vos axude! Arriba España!

José Antonio PRIMO DE RIVERA. **Discurso**. Alacante, 17-7-1936 [castelán]

O 17 de xullo de 1936, as tropas do protectorado español de Marrocos subleváronse contra o Goberno da República e, ao día seguinte, fixérono na Península.

6. A Idade de Prata da cultura española. Da xeración do 98 á do 36

Durante o primeiro terzo do século XX a cultura española, a pesar do elevado índice de atraso e analfabetismo dominante, viviu unha época de esplendor grazas á calidade da obra de varias xeracións de pensadores, investigadores, escritores e artistas que é coñecida como Idade de Prata, o segundo gran período de esplendor da cultura de española (despois do Século de Ouro). Entre os factores que posibilitaron este despegue sinálanse: a marcada influencia do rexeneracionismo, que favoreceu o ambiente de crítica e creatividade; o crecente papel da educación e da investigación científica, liderado pola Institución Libre de Enseñanza; a maior militancia política de intelectuais, artistas e científicos, comprometidos cos cambios a través das súas obras, especialmente durante a Segunda República; a transformación da sociedade, cada vez máis urbanizada e con maiores posibilidades de acce-

23 En que consistía o plano xeral dos militares sublevados en 1936?

24 Por que se consideran os asasinatos de Castillo e Calvo Sotelo como o preludio da Guerra Civil?

Santiago Ramón y Cajal. 1852-1934.

so á cultura e na que xogou un destacado papel a prensa e o libro, favorecida polo incremento da alfabetización e da escolarización, ademais do impulso das bibliotecas. Tradicionalmente diferéncianse catro xeracións neste período –a de 1898 a de 1914, a de 1927 e a de 1936– todas eles influídas polas institucións de renovación pedagóxica e cultural da época.

■ A xeración do 98

A coincidencia nas datas do seu nacemento (a maioría entre 1864 e 1876) de destacados escritores e intelectuais e o forte impacto que provocou neles o desastre de 1898, levou aos críticos literarios e historiadores a falar da xeración do 98 da que formarían parte, entre outros, os escritores Miguel de Unamuno, Azorín, Ramón María del Valle-Inclán, Jacinto Benavente, Pío Baroja, Ramiro de Maeztu, Vicente Blasco Ibáñez, e Antonio Machado; o pintor Ignacio Zuloaga; o arquitecto Antoni Gaudí; o escultor Julio González; os músicos Manuel de Falla, Enrique Granados e Isaac Albéniz. Entre os autores desta xeración están tres premios Nobel: dous de Literatura polo conxunto da súa obra, concedidos ao dramaturgo José Echegaray (1904), que foi o primeiro español en recibir este valorado galardón, e a Jacinto Benavente (1922), e un de Medicina a Santiago Ramón y Cajal (1906) polas súas investigacións sobre as células nerviosas.

Aínda que son múltiples as diferenzas entre eles e mesmo os propios autores discrepaban de que existise tal xeración, no entanto teñen entre eles numerosos puntos en común: a visión crítica e pesimista da España da Restauración; a necesidade de rexeneración da política e da sociedade, seguindo as teses de Joaquín Costa; a revalorización da paisaxe de Castela como fonte de inspiración de moitas das súas obras; a renovación da sensibilidade artística e literaria vinculada aos movementos de renovación artística europeos; a valoración de artistas esquecidos, caso do Greco... A amizade que os unía potenciábase nos faladoiros e cafés nos que se reunían (*Fornos, Lyon, Levante...*), así como a publicación dos seus traballos en revistas e periódicos intimamente unidas a esta xeración (*Germinal, Vida Nueva, Alma Española, El Imparcial, Heraldo de Madrid, El Liberal...*).

■ A xeración do 14

Trátase dunha xeración de autores nados entre 1880 e 1890, que comezaron a súa actividade a comezos do século XX, alcanzaron a súa madurez nos inicios da Primeira Guerra Mundial e continuaron a súa actividade durante a Segunda República. Un dos seus membros destacados, Lorenzo Luzuriaga, foi quen propuxo a denominación de xeración do 14, pero tamén se coñece como *xeración de Ortega* polo papel exercido no grupo polo filósofo e ensaísta José Ortega e Gasset. Destacados medios de difusión das ideas desta xeración foron o semanario *España*, fundado e dirixido polo propio Ortega e máis tarde por Luis Araquistáin e Manuel Azaña, o diario *El Sol* e a *Revista de Occidente*.

Juan Ramón Jiménez. 1881-1958.

Xunto con Ortega, formaron parte desta xeración os pensadores e ensaístas Manuel Azaña, Salvador de Madariaga e Eugenio D Ors; os escritores Ramón Pérez de Ayala, Ramón Gómez de la Serna, Juan Ramón Jiménez, premio Nobel de Literatura (1956); os científicos Gregorio Marañón, Juan Negrín e Blas Cabrera; os humanistas e pedagogos Lorenzo Luzuriaga e José Pijoán; os historiadores Américo Castro e Claudio Sánchez Albornoz; os pintores José Guitiérrez Solana e Pablo Picasso; o escultor Pablo Gargallo; o músico Joaquín Turina.

A orientación ideolóxica dos seus membros foi diversa, pero coincidían nos seus gustos artísticos, na utilización do artigo periodístico e o ensaio como medio para difundir o seu pensamento; no papel da educación como elemento de renovación de España e na valoración das correntes científicas e intelectuais europeas, que trataban de asimilar.

■ A xeración do 27

Esta xeración –ou xeración do 25 como defende un dos seus membros, Luis Cernuda– está formada especialmente por poetas que se deron a coñecer arredor de 1927 con motivo da homenaxe a Luis de Góngora organizada con motivo do terceiro aniversario da súa morte. Os membros desta xeración son herdeiros do espírito da xeración de 1914 e representantes daquel optimismo pola modernización do país que parecía ser unha realidade tras a Primeira Guerra Mundial e ata vésperas de 1936.

28. A difusión das vangardas artísticas e culturais

Somos moitos os que vimos notando, con dor, o feito de que a capital española non poida estar ao tanto do movemento plástico do mundo, nin sequera da propia nación, porque non se organizan nela as exposicións de arte necesarias para que coñeza Madrid canto se produce de interesante, fóra de aquí e aquí, o esforzo dos artistas desta época. (...)

Por iso os asinantes tratamos de unirmos en sociedade a fin de tramitar, buscar e facer canto sexa preciso para que Madrid coñeza todo aquilo que é coñecido e celebrado –ou simplemente discutido– noutros lugares. (...)

Non nos une nin unha bandeira, nin unha política: non imos, xa que logo, nin en pro nin en contra de ningún; teremos preferencia por aquelas obras que corran máis risco de ser proscritas dos locais habituais de exhibición. (...) Hemos de expoñer toda aquela manifestación de arte que, existindo, non chega con normalidade a coñecemento do público (...).

No noso labor de propaganda ideolóxica guíaranos o criterio que se corresponde coa mesma actitude; procuraremos divulgar, por cantos medios estean ao noso alcance, non unha determinada tendencia, senón todas as posibles e con máis atención aquelas menos atendidas e que sexan indispensables para a correcta comprensión algún sector da arte vivinte.

Cremos, en resumo, que todo isto só pode ter unha interpretación e un único nome: afán de coñecemento e de cultura; ou se quere, de cultivo; cultivo da sensibilidade e do espírito.

M. ABRIL, J. BERGAMÍN, R. BERGAMÍN, E. BARRAL, F. DURRIO, J. ECHEVARRÍA, J. ENRÍQUEZ, O. ESPLÁ, M. DE FALLA, F. GARCÍA LORCA, V. MACHO, G. GARCÍA MAROTO, C. RUIZ, A. SALAZAR, A. SÁNCHEZ RIVERO, J. SUNYER, G. DE LA TORRE e D. VÁZQUEZ DÍAZ. **Manifiesto** [da Sociedade de Artistas Ibéricos]. Maio 1925 [castelán]

Destacados poetas desta xeración foron: Pedro Salinas, Jorge Guillén, Gerardo Diego, Federico García Lorca, Miguel Hernández, Rafael Alberti, Dámaso Alonso, Vicente Aleixandre (premio Nobel de Literatura de 1977), León Felipe e Luis Cernuda, todos eles influídos pola linguaxe poética de Góngora, polas formas populares do romanceiro e polo movemento do surrealismo. Ademais de escribir sobre os eternos temas do ser humano como o amor ou a morte, exploraron o mundo do subconsciente nun intento de alcanzar a beleza absoluta a través da poesía. Noutras manifestacións artísticas destacaron: os novelistas Ramón J. Sender e Max Aub; os músicos Rodolfo e Ernesto Halffter e Joaquín Rodrigo, e na investigación científica Severo Ochoa, premio Nobel de Medicina (1959).

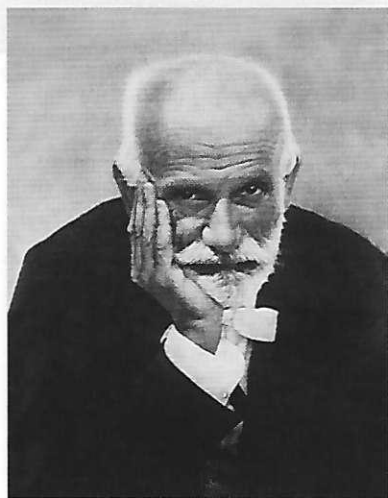
Pola amizade que mantiveron cos poetas e pola coincidencia nas súas preocupacións artísticas, poden ser incluídos nesta xeración intelectuais e artistas que alcanzarán a súa plenitude durante a Segunda República e a ditadura franquista, aínda que moitos deles terán que realizala no exilio: pintores como Salvador Dalí e Joan Miró, cineastas como Luis Buñuel ou os numero-

Federico García Lorca. 1898-1936.

María Zambrano Alarcón. 1904-1991.

Francisco Giner de los Ríos. 1839-1915.

Aula da Institución Libre de Enseñanza.

sos intelectuais que participaron na Agrupación ao Servizo da República e nas actividades de *La Barraca* e das Misións Pedagóxicas.

■ A xeración do 36

O concepto de xeración de 1936 foi acuñado por Homero Serís para designar unha identidade colectiva de quen viron a súa tarefa intelectual trunca da pola Guerra Civil. Nesta xeración inclúense autores, especialmente poetas e autores de teatro, que publicaron parte da súa obra durante a Guerra Civil e os primeiros anos do franquismo, continuándoa posteriormente tanto dentro como fóra de España. Todos sufriron as consecuencias da división entre españois vencedores e vencidos, as dificultades económicas da posguerra e as limitacións impostas pola censura franquista. Entre os poetas: Miguel Hernández, Luís Rosales, Leopoldo Panero, Gabriel Celaya e Blas de Otero. Entre os novelistas: Camilo José Cela, premio Nobel de Literatura (1989), Carmen Laforet, Miguel Delibes. Entre os dramaturgos: Antonio Buero Vallejo e Alfonso Sastre. Entre os ensaístas e pensadores: María Zambrano, Enrique Azcoaga e José Ferrater Mora.

O esplendor cultural da Idade de Prata quedou truncado pola ditadura franquista. Moitos dos seus integrantes tiveron que marchar ao exilio ou someterse á censura e á falta de liberdades no caso de permanecer en España.

■ Institucións de renovación pedagóxica e cultural

O florecemento cultural da Idade de Prata non sería posible sen o papel desempeñado polas institucións que, desde posicións renovadoras e vangardistas, fixeron posible a apertura de España ás correntes europeas innovadoras. O punto de partida foi a Institución Libre de Enseñanza (ILE), fundada en 1876 por un grupo de profesores separados da universidade de Madrid (Francisco Giner de los Ríos, Gumersindo de Azcárate, Nicolás Salmerón e outros) por defender a liberdade de cátedra e negarse a axustar as ensinanzas a calquera imposición relixiosa, moral ou política. Iniciaron entón a creación dun centro educativo privado e laico que mantivo a súa actividade ata 1936. Numerosos intelectuais e artistas da Idade de Prata tiveron contacto coa ILE e participaron nos seus proxectos entre os que desta-

caron o Museo Pedagóxico Nacional (1882), a Xunta para a Ampliación de Estudos (1907), a Residencia de Estudiantes (1910) e as Misións Pedagóxicas (1931). O ambiente da República estimulou o desenvolvemento das ciencias e das letras e creáronse novas institucións como a Residencia de Señoritas e a Fundación Nacional de Investigacións Científicas e novas Universidades: a Autónoma de Barcelona, a Menéndez Pelayo de Santander e as Universidades Populares.

- 25 Que período da historia da cultura española é coñecido como o da Idade de Prata? Por qué? Que xeracións se diferencian e que características presentan cada unha delas?

2. A Guerra Civil

Entre o 18 de xullo de 1936 e o 1 de abril de 1939 tivo lugar unha cruenta guerra civil entre españois enfrontados en dous bandos que se cualificaban a si mesmos e aos contrarios como *azuis*, *nacionais* ou *fascistas* contra *vermellos*, *antiespañóis* ou *comunistas*. O Goberno da República conseguiu resistir durante case tres anos, pero finalmente o triunfo foi para os militares sublevados.

1. A sublevación militar e a formación dos bandos

Tras a sublevación en Melilla, as tropas da Lexión dominaron rapidamente a situación en Marrocos. Na madrugada do día 18, Franco felicitou aos sublevados, automeouse xefe das tropas de África, decretou o estado de guerra en Canarias e Marrocos e dirixiuse aos españois xustificando o alzamento militar.

29. Bando do estado de guerra

Unha vez máis o exército, unido ás demais forzas da nación, viuse obrigado a recoller o anhelos da gran maioría dos españois que vían con amargura infinita desaparecer o que a todos pode unirnos nun ideal común: ESPAÑA. Trátase de restablecer o imperio da ORDE (...). O que voluntariamente se negue a cooperar ou dificulte a consecución destes fins será o que primeiro e principalmente sufrirá as consecuencias. Para levar a cabo o labor anunciado. ORDENO E MANDO:

Art. 1º. Queda declarado o ESTADO DE GUERRA en todo o territorio de MARROCOS (...)

Art. 14º. Ante o ben supremo da Patria, quedan en suspenso todas as garantías individuais.

Francisco FRANCO. **Bando**. Melilla, 19-7-1936 [castelán]

Nos días 18 e 19, ao mesmo tempo que Franco se trasladaba desde Canarias (no avión Dragón Rapide pagado polo financeiro Juan March) cara a Tetuán para facerse cargo das tropas de África, en distintas cidades da Península os militares conxurados tentaron facerse co poder. Nalgúns casos triunfaron (Pamplona, Sevilla, Valladolid, Burgos, Zaragoza, Mallorca...) pero noutros as forzas republicanas lograron dominar aos rebeldes (Barcelona, Madrid, Valencia, Oviedo). En **Galicia**, a sublevación militar iniciouse o día 20. Tras breves enfrontamentos coas forzas leais na Coruña, Vigo e Ferrol, os sublevados fixéronse co control do territorio.

■ A indecisión do Goberno republicano

Ante as confusas noticias da sublevación militar, o presidente do Goberno, Santiago Casares Quiroga, ademais de emitir unha mensaxe tranquilizadora á poboación, decretou o cese dos sublevados e a disolución dos corpos militares que os apoiasen ou estivesen baixo o seu mando. Pero estas medidas tiveron un efecto negativo para os republicanos, porque moitos soldados abandonaron os cuarteis que estaban baixo mandos indecisos; deste modo, a República quedou cun exército moi reducido.

As forzas sociais de esquerda pedían armas para facer fronte aos militares rebeldes, pero Casares Quiroga non quixo entregar armas ao pobo, convencido de que as forzas obreiras, co pretexto de apoiar ao Goberno, non tardarían en suplantalo, dimitiu. Na madrugada do día 19, Azaña formou un

Santiago Casares Quiroga. 1884-1950.

26 Cal foi a actitude do Goberno republicano ante o levantamento militar?

gabinete de conciliación presidido por Diego Martínez Barrio, que fracasou no seu intento de negociación cos militares rebeldes, e tamén dimitiu. Azaña nomeou, o mesmo día 19, a José Giral presidente do Goberno; contando co apoio das forzas da Fronte Popular e resolto a afrontar a sublevación, decidiu entregar armas ás organizacións proletarias, aínda co risco de que estas impuxesen a revolución.

■ Razóns da sublevación

Os dous bandos enfrontados na Guerra Civil española entendían de modo diametralmente oposto a súa participación no conflito.

- **Para os protagonistas da sublevación**, esta foi definida como un *Alzamento Nacional* de apoio espontáneo, popular e cívico-militar, protagonizado polos sectores defensores da relixión, a unidade da patria, a propiedade privada, que se sentían ameazados polos extremismos de esquerdas.

30. Xustificación do alzamento

Españóis! A cantos sentides o santo nome de España, (...) a cantos xurastes defendela dos seus inimigos ata perder a vida, a nación chámavos á súa defensa. A situación en España é cada día máis crítica; a anarquía reina na maioría dos campos e pobos (...) sen que os poderes públicos imponan a paz e a xustiza. Folgas revolucionarias de todo tipo paralizan a vida da poboación, arruinando e destruíndo as súas fontes de riqueza (...).

A Constitución, por todos suspendida e vulnerada, sofre unha eclipse total: nin igualdade ante a lei; nin liberdade, (...) nin unidade da Patria, ameazada pola esgazadura territorial (...). Podemos abandonar a España aos inimigos da patria, con proceder covarde e traidor, entregándoa sen loita e sen resistencia? Iso non! Que o fagan os traidores, pero non o faremos quen xuramos defendela.

Xustiza, igualdade ante as leis, ofrecemos. Paz e amor entre os españois; liberdade e fraternidade, exenta de libertinaxes e tiranías. Traballo para todos, xustiza social (...). Pero fronte a isto, unha guerra sen cuartel aos explotadores da política, aos enganadores do obreiro honrado, aos estranxeiros e aos estranxerizantes que, directa e disimuladamente, intentan destruír a España (...).

Españóis: Viva España! Viva o honrado pobo español!

Francisco FRANCO. **Alocución radiada**. 18-7-1936 [castelán]

- **Para o Goberno da República** e as forzas da Fronte Popular que o apoiaban, a acción dos militares non era máis que unha rebelión contra a orde legalmente establecida e contra as reformas que se reiniciaron a partir de febreiro de 1936.

31. Legalidade fronte a rebelión

Por que o fixeron? Para que o fixeron? (...) Trátase simplemente de substituír a vontade xeneral do pobo enteiro pola dunha clase social desexosa de perpetuar os seus privilexios. Nin amor a España, nin inquietude polo corpo da patria, nin temores pola súa desmembración, nin inquietude polo desenvolvemento da economía. Nada do que se dixo é a verdadeira orixe da revolta. Disfrázanse con frases sonoras os propósitos para encubrir a turbia e inconfundible realidade. Esta non é outra, nos xefes e oficiais sublevados que o desexo de volver, pola violencia, ao réxime caído (...).

Caeu a ditadura militar de Primo de Rivera pola súa incapacidade. Caeu a monarquía polos seus erros cotiás e os seus vicios seculares (...). Por que entón esta tremenda loucura de querer resucitala? Que servizo nacional se prestaba con isto? Ah! Eses xenerais, xefes e oficiais que empuñaron as espadas contra o pobo que lles deu desentendéronse unha vez máis das leccións da Historia, e abrindo esta longa noite sanguenta que padece España, van recibir a lección, pola súa mala

aventura, de que non se pode atacar violentamente aos réximes políticos cando están confiados pola alma popular. Porque os españois somos unha democracia legalmente organizada, cunha orixe de lexitimidade incuestionable (...).

Españóis, cidadáns de toda condición e clase, milicias abnegadas de traballadores, soldados da República fieis á vosa promesa, deputados da Cámara, lexítimos representantes da nación: renovade o esforzo e facede o último para vencer. Necesítoa República; esíxeo España; espéroo ansioso a humanidade.

Diego MARTÍNEZ BARRIO. **Alocución radiada.** 2-8-1936 [castelán]

■ A configuración dos bandos

As forzas políticas, económicas e sociais tiveron que posicionarse a favor dun dos bandos en conflito desde o inicio da guerra. En liñas xerais, os apoios a un e outro bando foron:

- **A favor da República** estiveron: a maioría dos xenerais do exército de Terra, a mariñeiría (que se amotinou contra os xefes golpistas e fíxose co control de gran parte dos navíos), a Aviación, a Garda de Asalto, as masas obreiras urbanas das cidades industriais, os xornaleiros do sur da Península e a pequena burguesía urbana.

27 Compara as razóns que dan os dous bandos para xustificar a guerra.

32. Non pasarán

Traballadores, antifascistas, pobo laborioso: Todos en pe a defender a República, as liberdades populares e as conquistas democráticas do pobo (...).

Ao berro de "O fascismo non pasará, non pasarán os verdugos de outubro", comunistas, socialistas, anarquistas e republicanos, soldados e todas aquelas forzas fieis á vontade do pobo, van estragando aos traidores insurrectos (...).

Todo o país vibra de indignación ante eses desalmados que queren, polo fogo e o terror, sumir á España democrática e popular nun inferno de terror. Pero non pasarán; España enteira está en pé de loita (...).

Mozos (...), mulleres (...), soldados, traballadores de todas as tendencias (...), pobo de Cataluña, Vasconia, Galicia, españois todos: A defender a República democrática; a consolidar a vitoria lograda polo pobo o 16 de febreiro. O Partido Comunista chámavos a todos á loita (...). Viva a Fronte Popular! Viva a unión de todos os antifascistas! Viva a República do pobo!

Dolores IBÁRRURI. **Alocución radiada.** 19-7-1936 [castelán]

Dolores Ibárruri, Pasionaria. 1895-1989.

- **A favor dos sublevados** estiveron: oficiais intermedios do exército de Terra, a Garda Civil (agás en Barcelona), as masas católicas e conservadoras (CEDA, monárquicos, carlistas, falanxistas), os pequenos e mediados propietarios agrícolas.

33. A bandeira vermella e marela

A xente berraba: "Viva a relixión! Viva o rei! Viva a valente Navarra!" Aquilo era o delirio. "Berros de alboroto, rostros felices. Viña xente de todo o reino. Camións, tractores, carros cargados de boinas vermellas entraban na praza [Pamplona] por todos lados. A maioría lucía as súas mellores galas domingueiras [domingo 19]. Un home en mangas de camisa saltou dun camión e exclamou: Aquí estamos, confesados e comulgados, para o que Deus queira! Aquel era o pobo verdadeiro, o auténtico, disposto a defender os seus ideais. O pobo que amaba a súa terra, as súas facendas, que se aflagaba da súa raza (...)." Entre os que chegaran estaba Antonio Izu, o rapaz carlista que non pegara ollo en toda a noite a causa da alegría que lle daba saber que cousa do demo estaba a punto de comezar (...). Na praza do Castelo ordenouse formar aos requetés. A bandeira vermella e marela, suprimida pola República, foi izada no edificio do Goberno provincial e no Concello en medio das frenéticas aclamacións da multitude.

Ronald FRASER. **Lémbrao ti e lémbralelo a outros. Historia oral da guerra civil española.** 1979 [castelán]

Alegoría do Requeté (C. Sáenz de Tejada. 1937).

28 Que grupos sociais apoiaron a cada bando?

Entre os apoios aos sublevados destacou o da **Igrexa**; o episcopado español cualificou o movemento militar como unha *Cruzada* contra o comunismo en defensa da fe católica, da tradición e da orde social. Bispos e clérigos acompañaban nas cerimoniais públicas aos militares rebeldes, e daban a súa bendición ás tropas sublevadas. Nunca fixeron críticas en público sobre a represión exercida polos insurrectos, pero condenaron duramente a represión das forzas de esquerda (incluso o Papa Pío XI considerou aos sublevados como heroes cristiáns fronte aos bárbaros e salvaxes republicanos).

34. A Cruzada

Os comunistas e anarquistas son os fillos de Caín, fraticidas dos seus irmáns (...) e non podendo acabar con Deus nin con Cristo sacian o seu odio nas súas imaxes, nos seus templos e nos seus ministros (...). Como ante o perigo comunista en España, cando non se trata dunha guerra por cuestións dinásticas, nin formas de goberno, senón dunha cruzada contra o comunismo para salvar a relixión, a patria e a familia, non entregaremos os bispos os nosos pectorais e bendicir aos novos cruzados do século XX e as súas gloriosas insignias, que son, por outra parte, a gloriosa bandeira tradicional de España?

Enrique PLÁ I DENIEL. **As dúas cidades. Carta pastoral aos diocesanos de Salamanca.** 30-9-1936 [castelán]

O 18 de xullo do ano pasado realizouse o Alzamento militar e estallou a guerra, que aínda dura. Pero nótese, primeiro, que a sublevación militar non se produciu, xa desde os seus comezos, sen colaboración co pobo san, que se incorporou en grandes masas ao movemento que, por isto, debe cualificarse de cívico-militar; e, segundo, que este movemento e a revolución comunista son dous feitos que non poden separarse, se se quere xulgar debidamente a natureza inicial da guerra. (...) Afirmamos que o levantamento cívico-militar tivo no fondo da conciencia popular un dobre arraigo: o do sentimento patriótico, que veu nel a única maneira de levantar a España e evitar a súa ruína definitiva; e o sentido relixioso, que o considerou como a forza que debía reducir á impotencia aos inimigos de Deus, e como a garantía da continuidade da súa fe e da práctica da súa relixión.

Carta colectiva do Episcopado español aos bispos de todo o mundo explicando as razóns do Alzamento e a finalidade da guerra. 1-7-1937 [castelán]

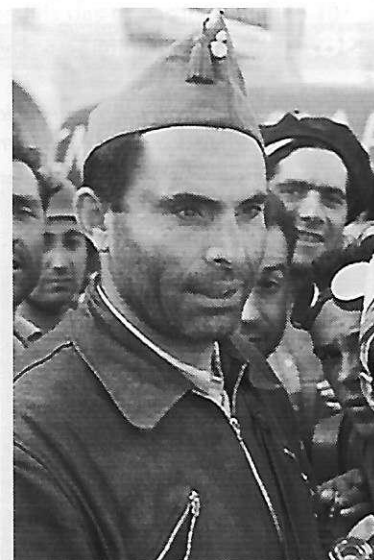

Alegoría do papel da Igrexa católica na Guerra Civil (R. Raga. 1937).

■ Trazos xerais da Guerra Civil

Tradicionalmente considérase a guerra civil española como un claro antecedente da Segunda Guerra mundial, non só polas súas implicacións políticas, senón tamén polos trazos que caracterizan a contenda. O conflito español pode ser considerado como:

- Unha **guerra ideolóxica** presentada como unha guerra entre o fascismo e a democracia, entre a civilización cristiá e o comunismo.
- Unha **guerra que implicou a toda a poboación**, xa que participaron todos os sectores da sociedade. No bando nacional o exército converteuse na columna vertebral da sociedade, mentres que no republicano, debido á fragmentación do poder do Estado, foron as organizacións obreiras as que actuaron como canle da mobilización popular. A muller participou activamente no conflito, pero con distinta función: no bando nacional, desempeñou tarefas vinculadas co auxilio social, atención aos feridos, confección de roupas para o exército...; no bando republicano, ademais de exercer funcións semellantes ás do bando nacional, a novidade foi a presenza de milicianas na fronte bélica, especialmente nos inicios da guerra.
- Unha guerra que presenta trazos de **combate social e de loita de clases**, polo enfrontamento entre grupos: obreiros contra patróns, xornaleiros contra grandes propietarios.
- Unha guerra que militarmente mestura **formas de combate arcaicas con outras novas**: o combate corpo a corpo, a ocupación do terreo palmo por palmo, o escaso equipamento do soldado, as trincheiras... contrastan coa mobilidade dalgunhas accións, co combate de tanques e carros blindados e cos bombardeos á poboación. No bando republicano a guerra tivo tamén un elevado compoñente popular e revolucionario favorecido pola descomposición do exército. O pobo, a través das organizacións obreiras, tomou as armas, creou as súas propias milicias populares e marchou a combater ás fronteas, pero con escasa organización, disciplina e estratexia. As necesidades do combate trouxeron consigo tanto a unificación e coordinación das milicias nun novo exército popular como a aparición de numerosos mandos procedentes das filas obreiras (Durruti, Líster...).

Buenaventura Durruti. 1896-1936

29 Esquematiza os trazos xerais da Guerra Civil.

2. A internacionalización do conflito

A guerra orixinou implicacións internacionais inmediatas. As tensións políticas e ideolóxicas existentes nos países europeos víronse reflectidas nos acontecementos que se vivían en España, e tanto os gobernos como a poboación tomaron posición a favor ou en contra da rebelión. Os dous bandos enfrontados pediron axuda en material bélico: o Goberno da República, a Francia; Franco e Mola, a Hitler e Mussolini.

35. Franco pide axuda a Alemaña

Xeneral Franco e tenente coronel Beigbeder mandan saúdos ao seu amigo Kuhlental, informan do novo Goberno nacional español e solicitan que manden dez avións de transporte de tropas coa máxima capacidade de asentos a través de sociedades privadas alemás. Traslado por aire con tripulación alemá a calquera aeroporto de Marrocos español. O contrato asinarase despois. Moi urxente. Baixo palabra do xeneral Franco e España.

Juan Luis BEIGBEDER [Tenente Coronel, Delegado de Asuntos Indíxenas no Protectorado de Marrocos]. **Telegrama ao xeneral Kuhlental** [agregado militar da embaixada alemá en París]. 22-7-1936 [alemán]

Tratando de evitar que a guerra española se convertese nun conflito internacional, as principais nacións europeas acordaron en Londres non tomar parte no conflito e constituír un **Comité de Non Intervención** (1-8-1936). Estes acordos implicaban a prohibición de enviar homes e armas a ningún dos dous bandos, e só foron cumpridos por Gran Bretaña e Francia. Estados Unidos decidiu non intervir de forma oficial, pero non impediu a saída de armas e de petróleo para un e outro bando, sempre que os subministradores fosen empresas privadas, e favoreceu a axuda de voluntarios.

36. A Non Intervención

Señor embaixador: As negociacións levadas a termo entre o Goberno da República francesa e o Goberno da Súa Maxestade do Reino Unido permitiron comprobar o seu acordo común sobre a actitude que debe ser observada respecto á situación de España. (...)

Alegoría da Non intervención na Guerra Civil (Bofarull. 1937).

O Goberno da República francesa, lamentando os tráxicos acontecementos de que é teatro España; decidido a absterse rigorosamente de calquera inxerencia directa ou indirecta nos asuntos internos dese país (...) declara o seguinte:

1. O Goberno francés prohibe (...) a exportación directa ou indirecta con destino a España, de todas as armas, municións e material de guerra. (...)

3. O Goberno francés terá informados aos outros gobernos participantes neste acordo de todas as medidas que tome para facer efectiva a presente declaración.

O Goberno francés, no que lle atinxe, porá en execución esta declaración en canto se adhira a ela os Gobernos británico, alemán, italiano, soviético e portugués.

Yvon DELBOS [ministro de Asuntos Exteriores francés]. **Nota ao embaixador de Gran Bretaña relativa á situación en España.** 15-8-1936 [francés]

- **Axudas ao bando nacional.** As potencias fascistas interviñeron no conflito apoiando aos sublevados por unha mestura de motivos ideolóxicos e políticos.

Alemaña prestou un importante apoio en efectivos militares que foi clave nos primeiros días da guerra (barcos e avións para o paso das tropas de África á Península). A *Lexión Cóndor* foi decisiva para o bombardeo de posicións republicanas (Durango, Guernica, Madrid, Granollers, Barcelona...). A cambio desa axuda, Franco comprometéase a asinar un acordo económico prioritario con Alemaña; España pagaría ao final da guerra mediante concesións de explotación das materias primas, especialmente minerais.

Italia apoiou con material bélico tamén desde os inicios. Contar con España significaba controlar estratéxicamente o Mediterráneo. De Italia veu un grupo de voluntarios: os *Camisas Negras*, que foron retirados de España, pola presión internacional, en 1938.

Portugal prestou axuda aos sublevados, pero moito menor que os países anteriores. O Goberno ditatorial de Salazar, moi afín ao de Franco, prestou constante auxilio ao bando nacional, facilitando o paso de armas e víveres, ademais de enviar 10.000 homes (*os viriatos*).

37. Apoios italianos

Voluntarios italianos, valentes fillos da nobre Italia. Eu mándovos un saúdo ao vir rendervos cordial despedida, no nome do xeneralísimo Franco (...) e quero expresarvos, neste instante de emoción, o seu agradecemento e o de todos os españois pola axuda que viñestes prestarnos no nome de Italia, do seu Emperador Víctor Manuel e dese xenio da raza italiana, a quen o mundo admira ou teme, que se chama Benito Mussolini. Non viñestes a España porque fora precisa a vosa presenza para combater e vencer aos miserables a soldo de Moscova. (...) Viñestes a loitar por un ideal, e a vosa chegada foi algo así como a solidariedade entre homes a quen repugnan e causan horror as ideas de Stalin.

Gonzalo QUEIPO DE LLANO [xeneral xefe do exército do sur]. **Discurso** [na despedida das tropas italianas]. 16-10-1938 [castelán].

- **Axudas ao bando republicano.** A República contou con escaso apoio das principais democracias occidentais, sendo fundamental a axuda da URSS.

Francia practicou unha política de vacilacións e medo ante o posible triunfo das posicións máis revolucionarias dentro da República española, que podían repercutir e agravar as tensións internas na sociedade francesa. Nun principio, o Goberno da Fronte Popular presidido por León Blum, axudou á República española, pero tras a adhesión francesa á Non Intervención, o Goberno prohibiu a venda de armas e material de guerra e a axuda pasou a ter carácter particular (recrutamento de voluntarios, contrabando de armas). A fronteira non se abriu ata marzo de 1939.

Gran Bretaña temía un conflito internacional se se interviña en España, así como unha radicalización social que podería pór en perigo os seus intereses económicos e podía complicar máis as súas relacións con Alemaña. O Goberno do conservador Neville Chamberlain tratou de illar o conflito español e Gran Bretaña foi a máxima defensora de que se cumprisen os acordos do Comité de Non Intervención, aínda que sabía que nin Italia nin Alemaña cumprían o pactado.

México tiña un goberno moi afín á República e o seu presidente, Lázaro Cárdenas, ordenou o envío de armas. Foi unha axuda máis simbólica que efectiva, pero sempre acompañada dun forte respaldo diplomático e de amparo aos republicanos.

A **Unión Soviética**, dirixida por Stalin, manifestou inicialmente unha actitude de prudencia. A posibilidade dun triunfo republicano e a soviétización do país podían ser mal vistos entre as potencias occidentais, situación que non beneficiaba á diplomacia soviética, que pretendía un achegamento aos Estados europeos opostos á Alemaña. Fronte a esta posición, os trotskistas acusaron a Stalin de abandonar a idea da revolución mundial e as manifestacións populares na rúa pedían a intervención soviética a favor da República. O estímulo definitivo para a intervención viría pola constatación da axuda alemá e italiana aos sublevados. A axuda soviética concretouse no envío de asesores militares e na venda de armas pagadas co ouro do Banco de España.

Selo para recadar fondos emitido polo Comité de Axuda á República Española que funcionaba en París e do que formaron parte, entre outros, Picasso, Neruda e César Vallejo (J. Miró. 1937).

- 30 Cal foi a posición oficial e real que adoptaron os diversos países con respecto á guerra de España?

As Brigadas Internacionais foron formacións militares constituídas por voluntarios estranxeiros que combateron nas filas do exército republicano. As organizacións obreiras e sindicais enviaron axudas de todo tipo e moitos homes e mulleres (intelectuais, periodistas, obreiros...) chegaron a España, desde outubro de 1936, procedentes dos máis apartados países para combater en favor da democracia e contra o fascismo, estimulados pola Internacional Comunista (Komintern). Formaron parte destas brigadas personaxes destacados da cultura e da política como o socialista italiano Fernando De Rosa Lencchini, o xeneral romanés Emilio Kléber, o intelectual francés André Malraux, o novelista e periodista americano Ernest Hemingway e o tamén novelista inglés George Orwell.

38. O batallón norteamericano "Abraham Lincoln" incorpórase ás Brigadas Internacionais

Ola, amigos! Escribo desde as trincheiras da fronte de España. Quero contarvos a historia do "Batallón Abraham Lincoln". Quero contalo coas miñas propias palabras e contar as cousas que vin. Espero que o que diga vos chegue e que os canóns fascistas non me alcancen antes de rematar o que teño que dicirvos.

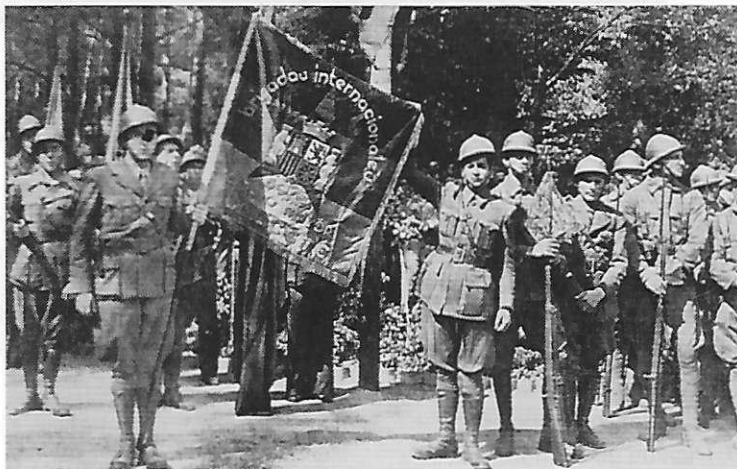
É irónico que mentres escribo acerca das escenas da guerra estea deitado nunha trincheira nun campo de oliveiras, preto do río Xarama, 40 quilómetros ao noroeste de Madrid. Guerra entre ramos de oliveira, clásico símbolo de paz. E, porén, non é de todo extraño e irónico, porque nós, os dous mil americanos loitando co Goberno republicano contra a invasión fascista de España, estamos loitando pola paz e as liberdades humanas. Nós os americanos non viñemos a España porque tiveramos nocións románticas e infantís sobre a guerra nin porque nos gustaran as fanfarras e festivos desfiles (...).

O noso Batallón formouse nas últimas semanas de decembro e as primeiras de xaneiro. Nese tempo eramos 470 homes de todas as partes dos EE UU e Cuba, México, Porto Rico, Canadá, Hawai e Filipinas. (...) Non viñemos a España para meter a América na guerra, senón para prestar os nosos servizos nunha loita que manteña a guerra fóra do mundo. Cremos con todo o noso corazón que a democracia atacada en España é a democracia atacada en todas as partes.

AMIGOS DO BATALLÓN ABRAHAM LINCOLN. Historia do Batallón Abraham Lincoln, escrito desde as trincheiras de España. 1937 [inglés]

31 Que razóns tiñan os brigadistas para loitar no bando republicano?

O número total de voluntarios antifascistas que formaron as Brigadas Internacionais ou se alistaron nas milicias populares resulta moi difícil de calcular. As cifras que dan os distintos analistas oscilan entre 40.000 e 60.000 homes ao longo da guerra aínda que non superaron os 18.000 ao mesmo tempo. As Brigadas Internacionais tiveron un destacado papel, tanto na defensa de Madrid como no fortalecemento da moral do bando republicano.

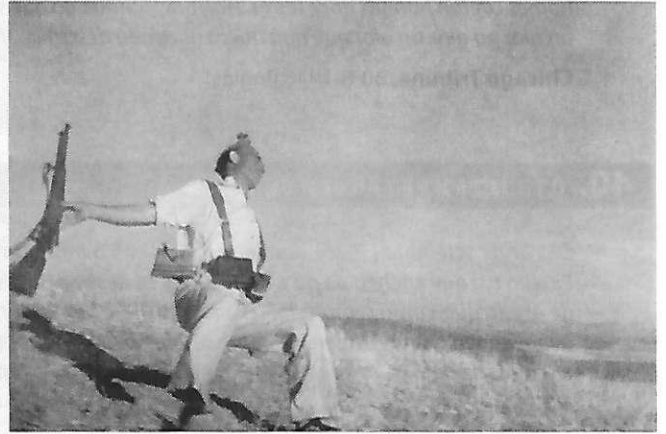

O desgaste da guerra e a presión internacional (Comité de Non Intervención) forzaron a retirada destes voluntarios, que foi organizada polo Goberno de Negrín e a Sociedade de Nacións mediante unha Comisión Internacional que regulou a súa marcha en outubro de 1938. En xaneiro de 1936 viñeron a España 300 brigadistas superviventes aos que lle foi concedida a nacionalidade española en recoñecemento polo seu servizo.

Soldados das Brigadas Internacionais.

3. A evolución da guerra

Como nin as forzas rebeldes nin as leais ao Goberno republicano foron capaces de dominar por completo ao contrario, España quedou dividida en dous bandos irreconciliables. Os sublevados controlaron Galicia, Castela-León, Álava, Navarra, a meirande parte de Aragón, Cáceres, as cidades de Oviedo, Sevilla, Córdoba, Granada, Cádiz, Mallorca, Canarias e o protectorado español de Marrocos; en liñas xerais, trátase de zonas agrarias de pequenos propietarios, votantes tradicionais das candidaturas católicas e de dereitas. Baixo a autoridade da República permaneceron Madrid, Cataluña, Valencia, Murcia, Castela-A Mancha, Badaxoz, grande parte de Andalucía, Asturias, Santander, Guipúscoa e Biscaia, basicamente zonas industriais e mineiras e gran parte das zonas de agricultura latifundista.

Morte dun miliciano [Federico Borrell García] en Cerro Muriano, Córdoba (R. Capa. 5-9-1936).

■ As operacións militares

No desenvolvemento da guerra distínguense varias fases determinadas, basicamente, polas accións estratéxicas do bando nacional, bando que mostrou maior capacidade ofensiva, fronte á estratexia predominantemente defensiva dos republicanos.

- **A guerra de columnas (xullo-outubro 1936).** Tras os primeiros momentos de confusión e unha vez determinado o fracaso ou triunfo da sublevación nas distintas cidades españolas, cada bando puxo en marcha a súa propia resposta para reducir ao contrario.

No **bando republicano**, onde o exército estaba desarticulado, sen un mando único organizáronse diversas columnas formadas por milicianos que partiron cara ás zonas dominadas polos rebeldes. Desde Barcelona os milicianos partiron cara a Zaragoza (destacando a columna dirixida polo líder anarquista Durruti); desde Madrid dirixíronse á serra de Guadarrama, e en Andalucía tentaron recuperar Córdoba. Todas estas accións amosaron a incapacidade dos milicianos para derrotar aos rebeldes debido ao escaso armamento dispoñible, á falta de preparación militar e á escasa disciplina e coordinación no mando.

No **bando sublevado**, mantívose a estratexia inicial de tomar Madrid. Desde o norte, varias columnas ao mando de Mola chegaron ata os pasos de Guadarrama, onde foron detidos pero, ao mesmo tempo, consolidaron o seu dominio da zona vasca coa conquista de Irún e San Sebastián. Desde o sur, o exército de África conseguiu atravesar o estreito de Xibraltar grazas a posta en marcha dunha ponte aérea ata Sevilla facilitada por avións alemáns e italianos. Desde Sevilla, as forzas da Lexión e dos Regulares, organizadas en varias columnas, avanzaron por Estremadura para enlazar coas forzas do norte. Destacou a resistencia que opuxeron os milicianos en Badaxoz e que foi seguida, tras a súa conquista, dunha sanguenta represión realizada polos lexionarios. Camiño de Madrid, as tropas de Franco desvíáronse cara a Toledo para axudar a Moscardó, que resistía no Alcázar.

Soldados republicanos no asedio do Alcázar de Toledo (setembro de 1936).

39. A represión en Badaxoz

Eran mozos, case todos campesiños (...). Ás catro da mañá lévanos á praza de touros, onde lles espera a metralladora. Tras a primeira noite dise que o sangue tiña un palmo de profundidade ao outro lado da rúa. Non o dubido. Mil oitocentos homes caeron nunhas doce horas. Hai máis sangue do que se cre en mil oitocentos corpos (...). A noite era calorosa e había un olor no aire, un olor que non quero nin podo describir.

Chicago Tribune. 30-8-1936 [inglés]

40. A resistencia no Alcázar de Toledo

Día 27 de setembro [1936], domingo. (...) Ás cinco trinta da madrugada rompen o fogo as pezas de 15,5 empuzadas en Pinedo (...) que enchen de po e fume todas as dependencias do Alcázar. (...) Tras a explosión e canoneo comeza o intento de asalto que, como sempre, foi rexeitado (...). A observación permite ver, no horizonte, as guerrillas da nosa columna que avanzan sen gran resistencia, e como se ven os mandos das seccións a cabalo, supoñemos que son as do Terzo e Regulares, ademais de pola súa perfecta formación en orde de combate. (...)

Pola noite conséguese falar co aparato de luces co xeneral Varela, que nos saúda e pide datos para informar ao xeneral Franco e aos periodistas que veñen coa columna. Durante a noite non se escoita nin un tiro. Baixas deste día: dous mortos, corenta e un feridos e dezanove contusos.

José MOSCARDÓ. **Diario do Alcázar.** 1943 [castelán]

Cartel do PCE (J. Renau. 1938).

- **A loita por Madrid (novembro 1936 - marzo 1937).** Para os sublevados, a conquista de Madrid era o obxectivo clave que permitiría un rápido control do poder en España. A comezos de novembro a cidade foi cercada e, ante a situación de perigo, o Goberno republicano trasladouse a Valencia, quedando en Madrid unha Xunta de Defensa presidida por José Miaja. Os ataques frontais e as manobras envolventes (batallas da estrada da Coruña, do Xarama e de Guadalaxara), realizadas polas tropas de Franco co auxilio dos italianos, non conseguiron dominar a capital.

As tropas e milicias republicanas, dirixidas por Miaja e Rojo (Xefe de Estado Maior), contando co apoio das Brigadas Internacionais, resistiron todos os ataques e realizaron diversas contraofensivas que puñan de manifesto a súa crecente coordinación e a transformación dos milicianos nun verdadeiro exército popular. No sur, o bando nacional conquistou Málaga, o que lle permitiu consolidar as súas posicións na Andalucía Occidental.

- **A campaña do norte e as contraofensivas republicanas (abril-outubro 1937).** Ante as dificultades na conquista de Madrid e a perspectiva dunha guerra longa, Franco decidiu concentrar todos os seus esforzos na conquista do norte republicano (Asturias, Santander e Bilbao), xa que o seu dominio daríalle o control dunha rica zona industrial e mineira densamente poboada que podía alterar o equilibrio do conflito no seu favor. O seu avance viuse facilitado polo apoio aéreo e os bombardeos da Lexión Cóndor alemá; numerosos pobos foron bombardeados, destacando a destrución de Guernica.

Tras durísimos combates, as tropas de Franco entraron en Bilbao en xuño e, meses despois, controlaban tamén Santander e Asturias. En outubro de 1937 desapareceu a fronte do norte e o bando nacional concentrou recursos e efectivos sobre o centro e o leste (Aragón e Cataluña).

41. O bombardeo de Guernica

Querido Sir Henry.

Onte, ao desembarcar en Bermeo, faláronme da destrución de Guernica [bombardeada o 23-4-1937]. Fun inmediatamente a botar unha ollada in situ e cal non sería o meu asombro ao comprobar que aquela poboación que normalmente tiña uns cinco mil habitantes e desde setembro, debido á afluencia de refuxiados, chegara aos dez mil, estaba case completamente destruída. (...)

Non se pode coñecer o número de vítimas, e probablemente nunca se saberá con exactitude. Uns calculan que houbo mil, outros falan de máis de tres mil. Un veciño que o presenciou todo díxome que cara ás catro da tarde, apareceron no ceo tres aparatos e lanzaron bombas incendiarias e de alta potencia. Despois desapareceron e, ao cabo de dez minutos, chegaron outros cinco ou seis aparatos, e así durante varias horas, ata despois das sete. Calculan que pasaron cincuenta avións. Despois de dúas ou tres incursións, a poboación foi presa do pánico. Homes, mulleres e nenos saíron correndo de Guernica ascendendo polos pelados outeiros. Alí foron metrallados implacablemente, aínda que con escaso efecto. Pasaron a noite ao aire libre, contemplando a súa cidade en chamas. Vin moitos homes e mulleres que vagaban polas rúas buscando entre os entullos das súas casas os corpos dos seus seres queridos.

R.C. STEVENSON [cónsul británico en Bilbao]. **Carta sir Henry Chiton** [embaixador británico en Hendaia]. 28-4-1937 [inglés]

Guernica. Alegoría da traxedia da Guerra Civil (P. Picasso, 1937).

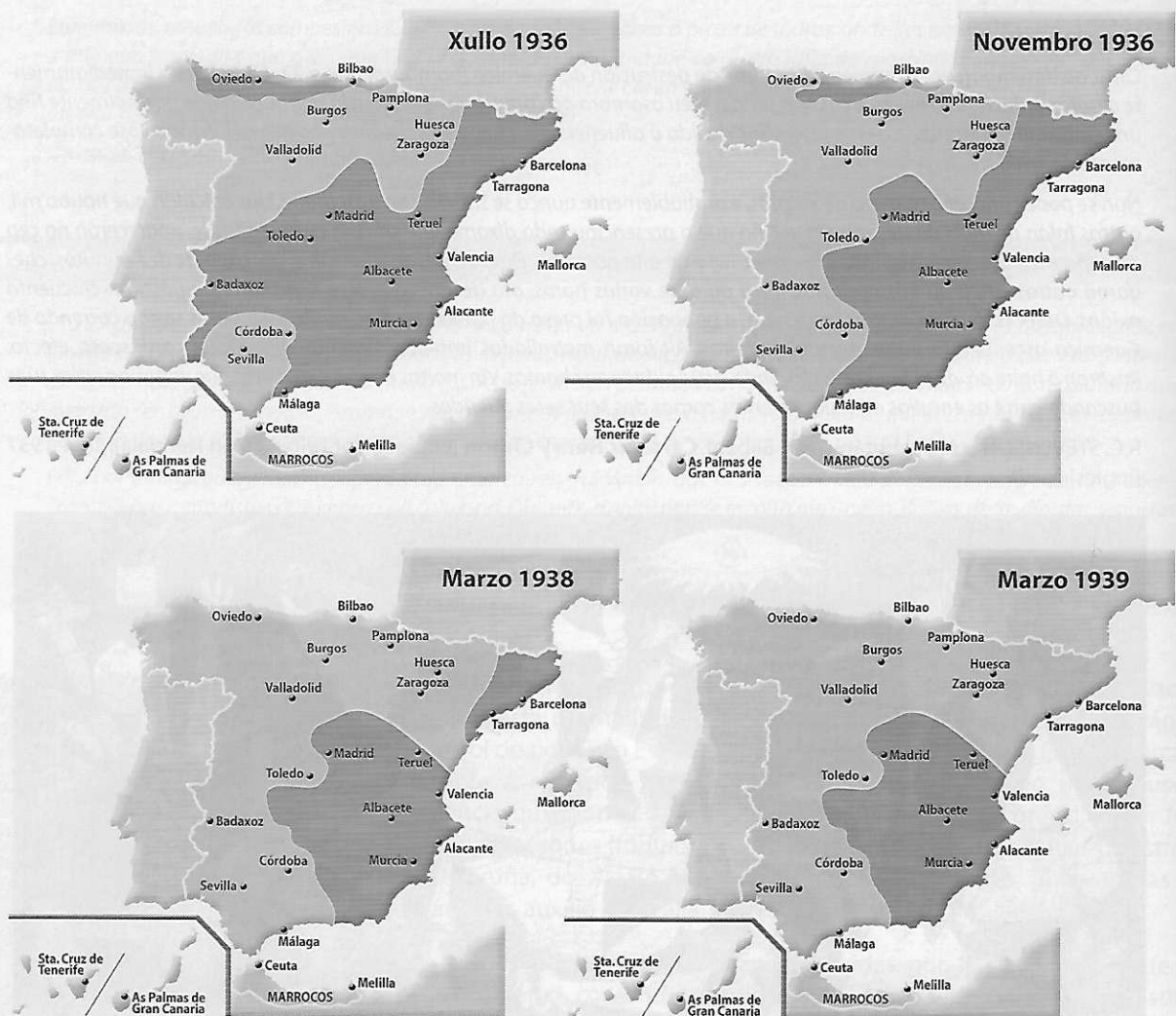
As tropas republicanas responderon ao avance dos nacionais con ataques nas fronteiras de Madrid e Aragón. As principais accións desta fase foron a batalla de Brunete (xullo) e a de Belchite (agosto-setembro), que permitiron avances republicanos, pero sen grandes consecuencias para Franco e o bando nacional.

- **As grandes ofensivas republicanas (novembro 1937-novembro 1938).** O fortalecemento da unidade e da coordinación do mando, a mobilización de novas quintas e o seu equipamento bélico con material de procedencia fundamentalmente soviética, permitiu ás forzas republicanas desenvolver, tras a caída da fronte do norte, dúas importantes ofensivas para frear o avance das tropas de Franco cara ao Mediterráneo.

Franco dirixindo as operacións militares.

42. Evolución das operacións militares

Soldado na fronte de Teruel.

A primeira destas offensivas foi a de **Teruel** (decembro 1937-febreiro 1938); os éxitos iniciais dos republicanos foron contidos polos nacionais que, tras durísimos combates, lograron unha vitoria que permitiu a Franco avanzar cara a Cataluña e o Mediterráneo, separando a zona republicana en dúas partes. A pesar das contrariedades, os republicanos realizaron un novo esforzo ofensivo na **batalla do Ebro** (xullo-novembro 1938), unha das máis longas e duras da guerra, que rematou co triunfo do bando nacional.

- **A caída de Cataluña e a fin da guerra (decembro 38-abril 1939).** Tras a vitoria do Ebro, o exército de Franco, ben abastecido de material por Hitler e Mussolini, desencadeou unha forte ofensiva sobre Cataluña que lle permitiu tomar Barcelona; ante o seu avance, miles de persoas e as autoridades republicanas marcharon a Francia. En febreiro de 1939 o Goberno de Franco era recoñecido oficialmente por Francia e Inglaterra.

Bombardeo de Barcelona en xaneiro de 1938.

Tras a guerra, moita xente quedou na rúa pola destrución dos seus fogares.

Na zona republicana xurdiron fortes enfrontamentos entre os partidarios de buscar unha solución negociada e os partidarios de resistir a toda costa que, seguindo a Negrín, confiaban que se iniciase un conflito en Europa provocado pola política agresiva e militarista de Hitler. Nesta situación, o 5 de marzo de 1939, o coronel republicano Segismundo Casado deu un golpe de Estado que acabou co Goberno de Negrín; formouse entón un Consello Nacional de Defensa, presidido polo xeneral Miaja, que fracasou no seu intento de lograr unha paz honrosa sen represalias. O 28 de marzo as tropas de Franco entraron en Madrid, mentres miles de persoas fuxían cara a Alacante intentando saír de España en barco. O 1 de abril de 1939 Franco asinou o derradeiro parte de guerra.

32 Elabora un esquema coas fases da Guerra Civil.

43. A fin da Guerra civil

No día de hoxe, as tropas españolas liberaron a capital de España da barbarie vermella, recollendo os froitos das grandes vitorias anteriores e das roturas que, a partir do día 25, se van producindo en todos os sectores das fronteiras.

Francisco MARTÍN MORENO [xeneral xefe do Estado Maior]. **Parte de guerra do Cuartel Xeneral do Xeneralísimo.** 28-3-1939, III Ano Triunfal. [castelán]

No día de hoxe, cativo e desarmado o exército vermello, as tropas nacionais alcanzaron os seus últimos obxectivos militares. A guerra rematou.

Francisco FRANCO. **Derradeiro parte de guerra.** 1-4-1939. Ano da Vitoria. [castelán]

O saldo da guerra foi moi negativo a todos os niveis: o número de mortos, entre combatentes e a retagarda, foi, polo menos, de 600.000, aos que hai que engadir o inxente número de feridos e mutilados. As destrucións e danos materiais foron enormemente cuantiosos e afectaron especialmente ás cidades e zonas industriais. Os niveis de produción reducíronse notablemente. O desenvolvemento económico iniciado a finais do século XIX quedou truncado e terían que pasar varias décadas para recuperar os índices anteriores á guerra. Miles de españois marcharon cara ao exilio e en España instaurouse un réxime ditatorial que duraría case corenta anos.

Refuxiados republicanos na fronteira francesa. 1939.

Cemiterio de Paracuellos de Jarama onde están enterrados os executados das sacas do cárcere Modelo.

Monumento no cemiterio da Almudena de Madrid dedicado ás Trece Rosas, mozas das Mocidades Socialistas Unificadas fusiladas polo réxime franquista pouco despois de finalizar a Guerra Civil.

■ A represión

A loita que se iniciou en xullo de 1936 non foi só unha loita entre dous exércitos, senón que existía nos dous bandos a pretensión de eliminar ao contrario. Neste contexto inclúense os actos de violencia, represión e terror que se levaron a cabo de forma sistemática, especialmente nos primeiros meses da guerra. Estas accións enmascaran vinganzas persoais, odio e rancor acumulado durante moitos anos, consecuencia das fortes tensións sociais.

- Na **zona republicana**, a desintegración das institucións do Estado provocou actuacións incontroladas. As masas e milicias populares desenvolveron unha dura persecución de militares, eclesiásticos, políticos, intelectuais, empresarios e terratenentes de dereitas, considerados como sospeitosos de pertencer ou simpatizar co bando sublevado. Moitos foron detidos e encarcerados nas *checas* (nome co que se coñecía o cárcere do pobo e tristemente famosas polas inhumanas condicións en que se mantiña aos detidos) e moitos foron executados sen xuízo (entre eles José Antonio Primo de Rivera, o 20-11-1936). Os fusilamentos do cárcere Modelo, as matanzas de clérigos (12 bispos, uns 6.500 clérigos e unhas 300 monxas) e as execucións en Paracuellos do Xarama (varios miles de persoas) constituíron os episodios máis sanguentos da represión republicana. Nun intento de reconducir os castigos e a represión foron creados os Tribunais Populares para evitar os abusos, pero as execucións incontroladas continuaron, aínda que con menor intensidade, despois dos meses iniciais da guerra.

- Na **zona nacional**, desde os inicios da sublevación, os militares levaron a cabo unha represión sistemática e violenta de todas as forzas opositoras, coa finalidade de crear un clima de terror institucionalizado para amedrentar ao inimigo. Os primeiros en sufrir as consecuencias foron as autoridades civís e militares que permaneceron fieis ao Goberno republicano, así como aquelas persoas máis vinculadas coa Fronte Popular, que foron executadas. Despois da ocupación dun territorio, procedíase á depuración e execución, realizada basicamente por membros da Falanxe, de todos aqueles elementos considerados perigosos para o novo réxime: sindicalistas, masóns, republicanos, mestres, intelectuais, nacionalistas galegos, vascos e cataláns... Os *paseos* e fusilamentos nocturnos, a aplicación da lei de fugas aos detidos, os xuízos sumarísimos multiplicáronse e xeneralizáronse. Finalizada a guerra, os fusilamentos continuaron e moitos dos detidos foron condenados a traballos forzados durante anos (centenares destes detidos redimiron penas co traballo na magna obra franquista do Val dos Caídos).

4. A España republicana

Cos inicios da guerra produciuse unha forte fragmentación do poder do Estado republicano, ao mesmo tempo que tiñan lugar experiencias revolucionarias en zonas controladas por organizacións políticas e sociais que sostían a República.

33 Que elementos comúns e específicos de cada bando destacarías da represión exercida durante a guerra?

■ Os gobernos republicanos e a fragmentación do poder

A desorganización das institucións provocada pola sublevación militar, xunto coa distribución de armas ao pobo, orixinou unha importante diminución da autoridade e do poder do Estado republicano. Nas cidades e nos pobos xurdiron numerosos comités revolucionarios, controlados polas distintas forzas políticas de esquerdas, que se fixeron cargo do poder na súa zona ou exerceron unha acción de tutela e vixilancia sobre as autoridades republicanas establecidas. Durante os tres anos de guerra sucedéronse os seguintes gobernos:

- **Goberno de José Giral** (19-7 a 4-9-1936). Constituíuse tras as dimisións sucesivas de Casares Quiroga e Martínez Barrio, e estaba formado unicamente por republicanos de esquerda. Non foi capaz de facer fronte á fragmentación do poder do Estado nin de evitar as accións revolucionarias das organizacións proletarias (ocupacións de fábricas e terras, usurpación das funcións represoras...), nin os avances dos sublevados.
- **Goberno do socialista de Francisco Largo Caballero** (5-9-1936 a 17-5-1937). O seu principal obxectivo era unificar os esforzos de todas as forzas políticas e sociais para facer fronte á guerra e reconstruír o Estado republicano. No seu Goberno entraron a formar parte republicanos de esquerda, socialistas, comunistas e, desde novembro, tamén anarquistas. Era a primeira experiencia deste tipo de goberno nun país occidental.

As principais tensións entre os distintos partidos e forzas que apoiaban á República non desapareceron. Estas tensións estaban provocadas por unha cuestión de prioridades: Facer a guerra e a revolución ao mesmo tempo? Primeiro gañar a guerra e logo facer a revolución? Que tipo de república instauraría a revolución? Uns –PCE e un sector do PSOE– defendían que primeiro se debía gañar a guerra como garantía para poder facer despois a revolución; isto significaba a centralización no mando, o respecto á propiedade privada e a colaboración coas forzas republicanas. Outros –POUM e sectores da CNT e da FAI– defendían que se non se facía a revolución era imposible gañar a guerra, o que significaba realizar previamente a colectivización das terras e das fábricas.

44. Diverxencias ideolóxicas nas forzas de esquerda

Primeiro debemos gañar a guerra e despois xa podemos falar da revolución.

Francisco LARGO CABALLERO [presidente do Goberno]. **Discurso.** 30-10-1936 [castelán]

Que quede ben entendido que non estamos loitando pola República democrática. Estamos loitando polo triunfo da revolución proletaria. A revolución e a guerra son inseparables. Todo o que se diga en sentido contrario é contrarrevolución reformista.

CNT-FAI. **Boletín de Información**, xaneiro 1937 [castelán]

De que nos acusan os camaradas da CNT? Segundo eles, fómonos desviando do camiño do marxismo revolucionario. Por que? Porque defendemos a república democrática (...). A nosa república é de tipo especial. Unha república democrática e parlamentaria dun contido social como non existiu nunca.

Mundo Obrero [voceiro do PCE], marzo 1937 [castelán]

- 34 Había unanimidade entre as forzas republicanas sobre como abordar a revolución e a guerra?

Francisco Largo Caballero. 1869-1946.

CADA DIA DE RESISTENCIA ES
UNA BATALLA GANADA "NEGRÍN."

Juan Negrín López. 1892-1956.
(Pelegín. 1938).

- 35 Que tipo de medidas económicas puxeron en práctica os gobernos de Largo Caballero e Negrín?

O Goberno de Largo Caballero reforzou a **intervención económica do Estado** mediante a creación, en outubro de 1936, dos Comités Directivos, cos que pretendía iniciar o proceso de nacionalización de bancos e controlar as oligarquías financeiras. O intento de reorganizar os diferentes sectores económicos enfrontou os socialistas e comunistas, que defendían a necesidade de impoñer o control do Estado sobre as terras e as empresas colectivizadas, cos anarquistas e trosquistas, que eran partidarios da autoxestión por parte dos traballadores.

As tensións entre as forzas políticas e sindicais foron en aumento. O enfrontamento máis forte orixinouse entre o PCE e o POUM, apoiado este por grupos da CNT e da FAI. En maio de 1937 o enfrontamento tivo carácter bélico nas rúas de Barcelona, provocando unha fonda crise no Goberno e a dimisión de Largo Caballero, que se negou a disolver o POUM, como lle esixía o PCE.

- **Goberno do socialista Juan Negrín** (15-5-1937 a 5-3-1939). Estaba apoiado fundamentalmente polos comunistas do PCE que se converteran, grazas a súa disciplina e control do exército, na principal forza de esquerdas. O reforzamento da autoridade governamental e a coordinación militar permitiu realizar as grandes ofensivas republicanas de Teruel e do Ebro. Tentou negociar a finalización do conflito mediante a elaboración dunha proposta (*Os Trece Puntos* de maio de 1938), pero a negativa de Franco a calquera negociación obrigouno a defender unha política de resistencia a morte.

45. O último obxectivo: resistir é vencer

Resistide! (...). Os que conviviron, aínda que só sexa transitoriamente, as inxedanzas da fronte; os que cos seus propios ollos viron a penuria en que vive a poboación civil; os que sentiron vergonza e congoxa ante as penalidades de mulleres e nenos evacuados, poderán lixeiramente e nun momento de debilidade dar por estéril tanta miseria e tanta dor e deixar que o sádico espírito de vinganza que anima aos nosos inimigos se cebe nunha masa inerte e indefensa? Pero, e España? Loitamos ou non pola independencia de España? Ah!, se non fose así, nin un segundo máis de guerra, nin unha gota máis de sangue. Non deixaríamos que aumentasen a angustia e a dor. Pero trátase da existencia de España como país libre e ante iso, o sacrificio non pode ter taxa nin medida.

Juan NEGRÍN. **Discurso**. 18-6-1938 [castelán]

O Goberno de Negrín elaborou un **plano económico e social** para coordinar a economía baixo a dirección dun Consello Nacional de Economía. Algunhas das medidas establecidas eran: garantir a propiedade das terras para quen as traballase; establecer melloras nas condicións de traballo das clases obreiras urbanas e rurais; dar a posibilidade de que o obreiro agrícola ou campesiño puidese escoller libremente entre o traballo colectivo ou individual da terra.

Tras a caída de Cataluña e o recoñecemento de Francia e Gran Bretaña do réxime de Franco, Azaña dimitiu como presidente da República española (27-2-1939). O Goberno republicano seguiu resistindo na zona centro e Levante ata o golpe de Estado do coronel Casado, marchando ao exilio a finais de marzo de 1939. Rematada a guerra, xa desde o exilio, os políticos republicanos mantiveron as institucións da Segunda República e a oposición

ao réxime de Franco. En 1977 o derradeiro presidente republicano, Fernando Varela, aceptou o réxime democrático e deu por finalizada, desde o punto de vista da legalidade, a República.

■ Revolución social

O alzamento militar causou unha ruptura total no normal desenvolvemento da sociedade e da economía española. No bando republicano, as organizacións obreiras de esquerdas viron a oportunidade de realizar a revolución social. Con distinta intensidade, matices e características, producíronse numerosas experiencias e aplicáronse diversas medidas de colectivización e planificación económica. Especialmente significativas foron as que tiveron lugar en Cataluña, Andalucía e Aragón.

- **En Cataluña**, tras a sublevación militar, a Generalitat perdeu o control efectivo sobre as rúas, converténdose a CNT na forza dominante. Paralelamente, producíronse numerosas ocupacións de terras e empresas. Para coordinar a xestión revolucionaria creouse o Comité Central de Milicias Antifascistas de Cataluña (21-7-1936), onde estaban representadas todas as tendencias políticas de esquerda, pero no que a FAI e a CNT, eran as forzas predominantes, e que se converteu nun poder paralelo ao da Generalitat. Este Comité puxo en marcha a revolución social, de forma inmediata, con medidas como: a modificación dos salarios; os horarios de traballo e os alugamentos urbanos en beneficio dos traballadores; o control das fábricas e a súa produción, que quedou nas mans dos seus respectivos comités obreiros (autoxestión), e a organización e xestión dos servizos públicos (augas, alimentos, gas, servizos de tranvías...) polas forzas sindicais.

O Goberno da Generalitat, quedou desbordado polos acontecementos pero, nun intento de reconducir a revolución, logrou o 26 de setembro de 1936 incorporar ao seu Consello a representantes das forzas obreiras, sendo a primeira vez que os anarquistas entraban nun Goberno. Froito do pacto entre as diferentes forzas, a Generalitat aprobou o Decreto de Colectivización en outubro de 1936.

46. A colectivización en Cataluña

- 3º. Colectivización da gran propiedade rústica para ser explotada polos Sindicatos de Campesíños coa axuda da Generalitat, e sindicación obrigatoria dos produtores agrícolas que exploten a pequena e mediana propiedade (...).
- 5º. Colectivización das grandes industrias, dos servizos públicos e dos transportes en común.
- 6º. Incautación e colectivización dos establecementos abandonados polos propietarios.
- 7º. Intensificación do réxime cooperativo dos produtores, e en particular explotación en réxime cooperativo das grandes empresas de distribución.
- 8º. Control obreiro dos negocios bancarios ata chegar á nacionalización da banca (...).
- 11º. Supresión rápida dos diversos impostos para chegar á implantación do imposto único.

GENERALITAT DE CATALUÑA. **Decreto.** 24-10-1936[catalán]

Despois dos acontecementos de maio de 1937, a Generalitat, co apoio do Goberno central, o PSOE, o PCE e o PSUC, partidarios de frear a revolución social, recuperou o control da situación. O POUM, que apoiaba á FAI e á CNT, foi ilegalizado e o seu líder Andreu Nin asasinado por axentes de Stalin.

Gobernos republicanos no exilio 1939-1977

Presidentes da II República

Diego Martínez Barrio (interino), 1939-1945

Diego Martínez Barrio, 1945-1962

Luis Jiménez de Asúa, 1962-1970

José Maldonado, 1970-1977

Presidentes de Goberno

Juan Negrín, 1939-1945

José Giral, 1945-1947

Rodolfo Llopis, 1947 (febreiro-agosto)

Álvaro de Albornoz, 1947-1950

Félix Gordón Ordás, 1951-1960

Emilio Herrera, 1960-1962

Claudio Sánchez Albornoz, 1962-1971

Fernando Varela, 1971-1977

Disolución do Goberno republicano no exilio: 21-6-1977

36 Que sucedeu na autonomía catalá durante a guerra?

37 En que consistía a colectivización e que ideoloxía a potenciaba?

Campesiños e soldados nunha zona colectivizada.

38 Que tipo de cambios na vida cotiá se produciron na España republicana?

- En **Andalucía e Aragón**, nas zonas agrarias que quedaron baixo a autoridade da República, produciuse unha intensa **colectivización** das terras realizada polos campesiños, fundamentalmente os xornaleiros, e as forzas revolucionarias de esquerda, especialmente a CNT e o POUM e, en menor medida, a UXT. Pobos enteiros, controlados polos anarquistas, foron socializados; as terras eran explotadas colectivamente; o diñeiro foi suprimido e os talleres foron sometidos ao control e á planificación do sindicato. As colectivizacións anarquistas foron moi criticadas por outras forzas de esquerda, especialmente polo PCE, que acusou tanto á CNT como ao POUM de realizalas pola forza e contra os intereses dos pequenos propietarios; tamén os acusaron de que con estas medidas o único que conseguían era asustar aos campesiños e deixar sen apoios á República, chegando a propoñer o PCE a descolectivización.

Paralelamente ás transformacións económicas producíronse numerosas **transformacións na vida cotiá** en toda a zona republicana. Vivíase con apaixonamento o desexo de igualdade nos aspectos externos e a vida cotiá experimentou unha auténtica proletarización. A rúa encheu-

se de uniformes obreiros, o mono de traballo azul; desaparecen os sombreiros e as garbatas dos vestidos cotiáns. A muller asumiu tarefas e funcións produtivas e incluso participou na fronte de guerra, dentro do corpo de Milicias Populares, empuñando as armas. Os cambios nos nomes das persoas foron tamén significativos (Liberdade, República, Universo.. substituíron aos nomes tradicionais) e traducían o ambiente de laicismo que se pretendía conseguir (un exemplo foi o do ourensán Gervasio Fernández de Dios que solicitou ao Ministro de Xustiza o cambio do segundo apelido polo de Bakunin, argumentando que non *quería nada con Deus*). A guerra repercutiu directamente na vida cultural e as artes, especialmente no deseño gráfico, que se puxo ao servizo dos intereses da Fronte Popular mediante os máis variados carteis de propaganda.

5. A España sublevada

A diferenza do que sucedía no bando republicano, na zona nacional produciuse a progresiva configuración e institucionalización dun réxime ditatorial baixo a autoridade suprema de Franco.

■ Institucionalización dun novo réxime

A evolución militar e política da zona nacional non foi tan complexa como a da zona republicana, xa que desde o comezo contou cunha forza aglutinante: o exército. Os militares sublevados crearon a **Xunta de Defensa Nacional** (24-7-1936) en Burgos, o primeiro órgano de mando dos sublevados. Estaba presidida polo militar de máis rango e antigüidade, o xeneral Cabanellas, e dela formaban parte os xenerais Saliquet, Ponte, Mola e Dávila e os coroneis Montaner e Moreno Calderón; en agosto incorporáronse os xenerais Franco, Gil Yuste, Queipo de Llano e Orgaz. O seu obxectivo fundamental era a coordinación militar das columnas militares e civís, baixo un mando único. A Xunta asumiu tamén funcións administrativas e políticas, poñendo as

bases do novo Estado fronte ao Goberno republicano. Entre as medidas desta Xunta de Defensa están: restablecer a bandeira bicolor como a bandeira de España (27-8-1936), declarar ilegais todas as forzas políticas e sociais que formaran parte ou axudaran á Fronte Popular (13-9-1936) e nomear a Franco Xefe de Goberno (29-9-1936).

■ A xefatura do Estado en mans de Franco

Unha serie de factores favoreceron que Franco fose concentrando o poder na súa persoa:

- A morte de Sanjurjo (20-7-1936) en accidente aéreo cando viña desde Lisboa para facerse cargo da dirección do alzamento.
- O éxito na xestión dos primeiros contactos cos réximes italiano e alemán, dos que obtivo axuda inmediata.
- Os éxitos militares durante os tres primeiros meses, coa conquista de Badaxoz e a liberación do Alcázar de Toledo, que lle permitiron chegar ás portas de Madrid, onde Mola fracasara na súa conquista.

Tras a proposta da Xunta de Defensa de formar un mando único, o candidato elixido foi Franco (29-9-1936), que tomou posesión dos cargos (xefe de Goberno do Estado español e Xeneralísimo) o 1 de outubro de 1936, quedando así convertido na cabeza visible da insurrección.

47. Acceso de Franco ao mando supremo político e militar

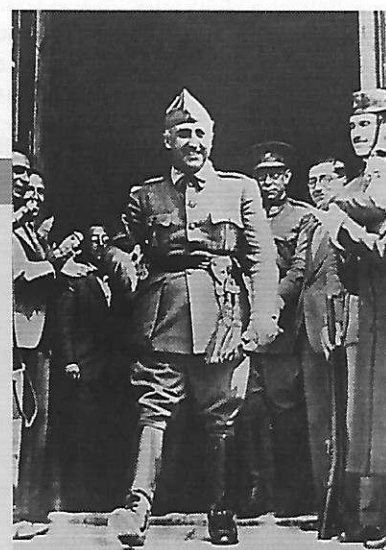
Razóns de todo liñaxe sinalan a alta conveniencia de concentrar nun só poder todos aqueles que han de conducir á vitoria final, establecemento, consolidación e desenvolvemento do novo Estado, coa asistencia fervorosa da nación.

En consideración aos motivos expostos, e segura de interpretar o verdadeiro sentir nacional, esta Xunta, ao servizo de España, promulga o seguinte DECRETO:

Art.1. En cumprimento do acordo adoptado pola Xunta de Defensa Nacional, noméase xefe do Goberno do Estado español ao excelentísimo señor xeneral de División don Francisco Franco Bahamonde, quen asumirá todos os poderes do novo Estado.

Art.2. Noméaselle así mesmo xeneralísimo das forzas nacionais de Terra, Mar e Aire, e se lle confire o cargo de xeneral xefe dos exércitos de operacións.

XUNTA DE DEFENSA NACIONAL. **Decreto.** 29-9-1936 [castelán]

Francisco saíndo da Capitanía de Burgos. 1936.

Francisco disolveu a Xunta de Defensa e creou unha Xunta Técnica (2-10-1936), constituída por militares e civís que actuaba, a modo de Goberno, organizada en comisións (Finanzas, Xustiza, Industria, Comercio e Abastecemento, Agricultura, Traballo, Ensino, Obras Públicas e Comunicacions). O cuñado de Franco, Ramón Serrano Suñer (membro de Falanxe Española), converteuse no seu principal propagandista, especialmente nas relacións co exterior.

Polo Decreto de 30-1-1938, Franco disolveu a Xunta Técnica e organizou o primeiro Goberno do novo Estado, asumindo a suprema potestade de ditar

39 Como e cando asumiu Franco o poder supremo da España sublevada?

normas xurídicas de carácter xeral e transformando as comisións en ministerios. Os principios básicos deste novo Goberno xa se foran perfilando ao longo da guerra: autoridade, xerarquía e orde, principios extraídos do ideario de Falanxe. Todo o que se opoñía á unidade era suprimido: abolición dos Estatutos de Autonomía, uniformidade na lingua, supresión dos sindicatos e unificación de obreiros e patróns baixo a mesma organización...

■ Establecemento do partido único

Tras a supresión de todas as forzas políticas republicanas, Franco, xefe do Estado e Xeneralísimo dos Exércitos, converteuse, ademais, en xefe do movemento político organizado a partir de FE-XONS. No entanto, o proceso de unificación política non estivo exenta de dificultades e protestas; desde Falanxe, Hedilla (líder á morte de José Antonio Primo de Rivera), opúxose, preocupado polas orientacións ultraconservadoras que manifestaba o novo réxime. Os monárquicos e os tradicionalistas tamén rexeitaron a fusión, porque a consideraban un golpe de Estado de signo totalitario. Pero todas estas forzas políticas acabaron por asumir a unificación; unhas porque os seus líderes foron encarcerados e quedaron sen capacidade de resposta inmediata; outras porque xustificaron a unificación como paso previo para gañar a guerra e, sobre todo, porque lles unía a súa posición antiliberal, antimarxista e a lealdade ao levantamento militar, ao que axudaran desde o comezo.

48. O nacemento do partido único

Art.1. Falanxe Española e Requetés, cos seus actuais servizos e elementos, intégranse, baixo a miña xefatura, nunha soa entidade política de carácter nacional, que de momento se denominará Falanxe Tradicionalista e das XONS.

Esta organización, intermedia entre a sociedade e o Estado, ten a misión principal de comunicar ao Estado o alento do pobo e de levar a este o pensamento de aquel a través das virtudes político-morais, de servizo, xerarquía e irmandade. (...)

Quedan disoltas as demais organizacións e partidos políticos. (...)

Art.3. Quedan fundidas nunha soa Milicia Nacional as de Falanxe Española e a de Requetés, conservando os seus emblemas e signos exteriores. A ela se incorporarán tamén, cos honores gañados na guerra, as demais milicias combatentes. (...)

O xefe do Estado é xefe supremo da Milicia. Será xefe directo un xeneral do exército con dous subxefes militares procedentes, respectivamente, das milicias de Falanxe Española e de Requetés.

Francisco FRANCO. **Decreto**. 20-4-1937 [castelán]

Símbolos reunidos tras a unificación de Falanxe e Requetés.

40 Que formacións políticas unificou Franco e cal era a súa ideoloxía?

■ A contrarrevolución

Paralelamente ao proceso de configuración do réxime e das vitorias militares, o Goberno de Franco ía organizando a contrarrevolución no terreo socio-económico. A lexislación sobre este tema foi abundante e completouse tras a guerra; entre as primeiras medidas, destinadas a desmontar a obra da República de esquerdas, destacan:

- Creación do Servizo Nacional de Reforma Económica e Social da Terra, encargado de realizar a contrarreforma agraria.
- Supresión do réxime de concertos económicos de Biscaia e Guipúscoa (pero mantíñanse en Navarra e Álava, que apoiaran aos sublevados).
- Control da produción agraria e industrial.
- Derrogación da lei do divorcio e de matrimonio civil.
- Restablecemento da pena de morte.
- Lei de prensa, que establecía unha forte censura.
- Reconstitución da Compañía de Xesús, que supuxo a comunión entre o Alzamento e a Igrexa.
- Medidas no campo da educación que favoreceron aos sectores conservadores e á Igrexa.

49. A derogación das leis laicistas republicanas

O restablecemento do Crucifixo nas escolas, con tanta solemnidade celebrado en todos os pobos das rexións reconquistadas polo noso glorioso Exército, non significa tan só que á Escola laica do réxime soviético substitúa nominalmente o Catolicismo da Escola Nacional. Cómpre que as lecturas comentadas, na ensinanza das Ciencias, da Historia, da Xeografía, se aproveite calquera tema para deducir consecuencias morais e relixiosas. A ensinanza da Relixión ten que formar nenos cristiáns con ideas claras, con normas concretas para o presente e as súas futuras actuacións (...). Consecuencia deste ambiente relixioso, que ten que envolver a educación na Escola, ten que ser a asistencia obrigatoria en corporación de todos os nenos e mestres das Escolas nacionais, nos días de precepto, á Misa parroquial.

Romualdo de TOLEDO [inspector de Educación]. **Circular aos mestres**. 5-3-1938 [castelán]

A Lei de 28 de xuño de 1932 constitúe unha das agresións máis alevosas da República contra os sentimentos católicos dos españois, e ao instituír o matrimonio civil como o único posible legalmente en España, descoñecendo o aspecto relixioso intrínseco da institución, creou unha ficción en pugna violenta coa conciencia nacional. En consecuencia imponse como imperativo de xustiza e desagravio á conciencia católica dos españois a derogación da sectaria lei (...).

Art. Primeiro: Quedan derogadas a Lei de matrimonio civil de 28 de xuño de 1932 e as disposicións ditadas para a súa aplicación.

Ministerio de Xustiza. **Lei**. 12-3-1938 [castelán]

A Igrexa retomou o control da educación, da *pureza dos costumes sociais* e da censura, e as organizacións católicas intensificaron as prácticas tradicionais e puxéronse ao servizo do bando nacional loitando cos seus propios medios, incluído o sacrificio persoal que implica privarse dos pequenos praceres da vida cotiá.

41 Que medidas, contrarias ás establecidas pola República, impuxo Franco durante a guerra?

50. A xuventude feminina colabora na causa de Franco

As margaridas de Tafalla prometen solemnemente ao Sagrado Corazón (...) catro cousas:

1. *A modestia no vestir: manga larga, escote cerrado, saia ata os xeonllos, traxe amplo (...).*
2. *Non ler novelas, periódicos nin revistas sen licenza eclesial.*
3. *Non ir ao cine e teatro sen contar coa censura de Acción Católica e non bailar, nin en público nin en privado, os bailes deste século e estudar e aprender os antigos non só de Navarra, senón de toda España.*
4. *Mentres dure a guerra, non usar pinturas nin ningún cosmético.*

Viva Cristo Rei! Viva España!

Ronald FRASSER. **Lémbrao ti e lémbrellelo a outros. Historia oral da guerra civil española**. 1979 [castelán]